אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא

וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם

לזכר ולעילוי נשמת רבי יהושע השיל רייזמן ז"ל, נלב"ע י' בטבת תשס"ט, ת.נ.צ.ב.ה.

בענין

מכונת אמת

שנת ה'תשע"ב • **שנה חמישית** • **שיעור רי**

מכונת אמת

א. מאז הומצאה "מכונת אמת" [פוליגרף] ונעשה בה שימוש בחקירות פליליות, דנו הפוסקים האם לתוצאות הבדיקה במכונת אמת **יש משקל בהכרעת הדין**, והאם בית הדין יכול **להכריח את הצדדים** להיבדק בה.

ב. בירור הענין מצריך עיון בשאלות הבאות:

- האם תוצאות הבדיקות מהוות '**אומדנא**', ואולי אפילו '**אומדנא דמוכח**', ולשם כך יש לברר האם מסתמכים על 'אומדנא' בדיני נפשות וממונות.
- **עדות ידיעה** [שלא על פי ראיית המעשה] בדיני ממונות ודיני נפשות.
- קבילות **ראיה נסיבתית** בהלכה.
- כאשר **העדים נמצאו שקרנים** בבדיקה במכונת אמת, האם עדותם בטלה כי זהו "**דין מרומה**".

ג. בעל החושד באשתו, האם רשאי לחייבה להיבדק במכונת אמת [הסתמכות על 'אומדנא' **לאסור אשה על בעלה**].

ד. הראיה מדברי הגמרא: "ביקש קהלת לדון דינים שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת (קהלת יב, י), עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים יָקוּם דָּבָר" (דברים יט, טו) - **שאין להסתמך בדין תורה אלא על עדים.**

ה. עוד דנו הפוסקים מדברי חז"ל על כסאו של שלמה המלך, שהשתמשו בו כדי לאיים על העדים שיעידו אמת - האם מותר לבית הדין להשתמש במכונת אמת כדי **לאיים על בעלי הדין והעדים שלא ישקרו**.

ו. ראובן התובע כסף משמעון חברו, ושמעון נמצא דובר אמת [בבדיקה בפוליגרף] **האם נפטר משבועה** [כדין עד המסייע הפוטר משבועה]. ומה הדין כאשר ראובן [התובע] נמצא דובר אמת, ושמעון [הנתבע] נמצא משקר.

ז. כאשר הצדדים **מקבלים על עצמם** את הכרעת הבדיקה במכונת אמת [עם או בלי מעשה קנין] - האם יש לכך תוקף.

ח. חולה שאינו יכול לדבר ולרמוז האם יכול **לגרש אשתו על ידי פוליגרף**.

כא: ארבעה ראשי שנים פרק ראשון ראש השנה

עין משפט
נר מצוה

יי א מ״ר פ״ג מהלכ׳ קידוש החדש הל׳ ב:
יא ג מ״ר שם הלכה י:
יב ד מ״ר שם הלכה ט:
יג ה מ״ר שם הל׳ ד:

הקונטרס שבהן שלומין יוצאים הלכך תשמיש כלומר לפי שלומים יוצאים בהן משום תקנת מועדות ראוי לעדיס לחלל עליהם שבת כדי שיקבעו מועדות במקנן וכאן נמי פי׳ הקונטרס עדיין טעם המילול שיתקדש החדש בזמנו כדקתני ובהן מתקנין את המועדות דרמתנא אמר אשר תקרלו אותם[2] אפי׳ בשבת ויליאת שלומין דקתני אינו אלא ליפות ולייסב טעם המילול[3] בשביל זאת שיש דברים שאין הטעם תלוי בהן והן נעשין שעד לדבר ליישבו ולייפותו כאותה שבמינו בפ״ק דשבועות (ד׳ יא.) אין מעברין השנה מפני הגדיים והטלאים אבל עושין אותן שעד לשנה כיצד מהודעין אמתא ואתי לקלקולי מועדות אלא היכא דלא קדשוהו ביום ל׳ ליפקו ביום ל״א שא״א לדאותו יותר מיום ל״א ויש לומר דגזרו הא׳ [אטו הא׳] משום דבשאר חדשים יוצאים אזה וזה מבערב: ופסלו

[2] אמרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. [1] רב ושמואל[2] חד אמר נ׳ שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד[3] שנאמר[4] ותחסרהו מעט מאלהים [5] בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש קהלת להיות כמשה יצתה בת קול ואמרה לו [6] וכתוב יושר דברי אמת [7] ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וחד בר בנביאים לא קם במלכים קם אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצוא דברי חפץ בקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה יצתה ב״ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת [8] על פי שנים עדים וגו׳: מעשה

בסנהדרין (דף יא.) אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאים אבל עושין אותן שעד לשנה כיצד מהודעין אמתא ואתי לקלקולי מועדות אלא היכא דלא קדשוהו ביום ל׳ ליפקו ביום ל״א שא״א לדאותו יותר מיום ל״א ויש לומר דגזרו הא׳ [אטו הא׳] משום דבשאר חדשים יוצאים אזה וזה מבערב: ופסלו

שנמסרו למשה למדנו שממשיש נגרלו שהרי מעט נחסר מאלהים: דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים וגו׳. נמזמור מה אנוש כי תזכרנו: היום לא יצאו השלומים עד מחר ועל כרחם שבת של ערב הפסח שבתו נמצא שלא הלכו י״ב ימים שלימים. וא״ת היאך הוא תולה טעם מילול העדיס מיציאת השלומים הרי השלומים עצמן לא ניתן להם לחלל טעם המילול כדי שיתקדש החדש בזמנו הוא כדקתני ובהן מתקנין את המועדות דרמתנא אמר אשר תקרלו אותם במועדם (ויקרא כג) אפי׳ בשבת ויליאת השלומים דקתני אינו אלא ליפות ולייסב את טעם המילול אף בשביל זאת דיש דברים שאין הטעם תלוי בהם והם נעשים סעד לדבר ליישבו ולייפותו כאותה שבמינו

מסורת הש״ס
עם הוספות

ב) אמרות יי אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים: (תהלים יב, ז)
ג) ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו: (תהלים ח, ו)
ד) בקש קהלת למצא דברי חפץ וכתוב ישר דברי אמת: (קהלת יב, י)
ה) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי פנים אל פנים: (דברים לד, י)
ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד: (דברים יז, ו)

כא: ארבעה ראשי שנים פרק ראשון ראש השנה

מלכים א׳ פרק י׳ יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב מוּפָז׃ יט שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא וְרֹאשׁ־עָגֹל לַכִּסֵּא מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשֶּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ כ וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיִם עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלְכוֹת׃

ילקוט אסתר - רמז תתרמו שמעוני

וּכְשֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה עוֹלֶה לַכִּסֵּא הָיָה נוֹתֵן רַגְלוֹ עַל מַעֲלָה, חוֹזֵר גַּלְגַּל שֶׁל מַנְגְּנִין גלגלים המופעלים על ידי מין קפיץ אֲרִי פּוֹשֵׁט יָדוֹ עַל יָמִין, וְהַנֶּשֶׁר פּוֹשֵׁט יָדוֹ עַל שְׂמֹאל, וְהַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן עֲלֵיהֶם וְעוֹלֶה, כָּךְ הָיָה עוֹשֶׂה עַל כָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה, וּכְשֶׁהָיָה עוֹלֶה לְרֹאשׁ הַכִּסֵּא הַנְּשָׁרִים פּוֹרְשִׂים גַּפֵּיהֶם וְעוֹלִים בְּמַנְגְּנִין וְהָיוּ מְכַסִּין לְמַעְלָה עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְיוֹנָה שֶׁל זָהָב יוֹרֶדֶת מִן הָעַמּוּד בְּמַנְגְּנִין וּפוֹתַחַת הָאָרוֹן וְלוֹקַחַת סֵפֶר תּוֹרָה וְנוֹתֶנֶת לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (דברים ח, יט) "וְהָיִתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו", וּכְשֶׁהָיוּ הַכֹּהֵן גָּדוֹל וְהַזְּקֵנִים שׁוֹאֲלִים בְּשְׁלוֹם הַמֶּלֶךְ יוֹשְׁבִים מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ וְדָנִין עִמּוֹ הַדִּין, וּכְשֶׁמַּעֲלִים אֶת הָעֵד לִפְנֵי שְׁלֹמֹה הָיוּ מַנְגְּנוֹת פּוֹקְעִים, אֲרָיוֹת נוֹהֲמִין, נְשָׁרִים פּוֹרְחִין, טָוְסִין דָּצִין, וְלָמָה, לְהַטּוֹת לִבָּם שֶׁל עֵדִים בִּשְׁבִיל שֶׁיָּעִידוּ אֱמֶת.

תוספות מסכת יומא דף נ״ד ע״ב - באמצע ד״ה כרובים

אשכנז וכל אילו אינן אסורין לעשותם אלא פרלופים מקוקין אבל לא ממין הלנעים כמו שהוכחתי אמנם על כסא שלמה אני תמיה דכתיב וסנים אריות עומדים אצל הידות וסנים עשר אריים וגו׳ (מלכים א׳ י) ואין לומר דעל פי הדיטור הוה כדכתיב ושבר שלמה על כסא ה׳ למלך (דה״א כט) שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה[2] ואיכא למימר דהא מיגדרא מילתא שאני כמו אליהו בהר הכרמל[1] ושמא בהא מילתא נמי איכא למיגדר מילתא שכשהיו עדים באים להעיד בפניו היו אריות שואגים ונוהמים כמו שיש במדרש[3] ומתוך כך היו מתפחדים להעיד עדות שקר אי נמי יש לומר אחרים עשו לו ומשדא ליכא דרמיס שמיתי גמיה כדאמר גבי ר״ג[4] ומה שעשו בכותלי היכל וקדשי קדשים ליורים מקוקים בכותל סביב פני הכפיר אל התימורה מפה[5] יש לומר על פי הדיטור הכל בכתב[6] (דה״א כח) אי נמי יש לומר דלא שייך לא תעשה לך פסל אלא בחוש אבל על הכותל במחובר לא דאיכא אלא לגוי בעלמא ובכותל לגבי אחרים ואע״ג שאני מדמה לא הייתי עושה מעשה[7] כמו זה המיזון האחרון ועוד נראה לי דלפי סוגייתא פרק כל הלגלמים (ע״ז דף מג:) מוכח דכל מיני פרלופין מותר

שבועת העדות פרק רביעי שבועות לד.

מסורת הש״ס
עם הוספות

א) [סוטה נג. מכילתא ט.]. ב) [נקמן לז:]. ג) כ״ב נג. סנהדרין לז: [חוספתא דכ״ק פ״ג]. ד) [סנהדרין לז: ע״ש]. ה) עמוד ב עי״ש בתוס׳ ד״ה לינמר. ו) עמוד ב בפיסקא ר״ש אומר וכו׳ מחבר עלה וכו׳ וגליון מהרש״א. ז) רשם ד״ה כמאן. ח) [וע״ע תוס׳ יומא קב: ד״ה אלא ותי״ט תיטיגן ותוס׳ כתובות לג: ד״ה דלמא ותוס׳ נזיר ב: ד״ה אלא מעתה ורא״ש].

עין משפט
נר מצוה

נ א מ״ר פ״ה מהלכות מזק ממון הלכה יד מצוה עשין מה טוש״ע חו״מ סימן תה סעיף ב:

הגהות וציונים

א) עד כאן היא הברייתא. ר״מתקיף לה רבה בר עולא״ על ר׳ אליעזר: ב) חיבת הבא״ ליתא בכתי״ ובדפוס״ (וכ״ה ישר. דק״ס): ג) [בדפוס״ לפידין] (גליון): ד) הא דקאמר כצ״ל רש״ל (גליון). הכהרש״ל מגיה דפוס שהיה לפניו (וינציא השני) דאיתא שם ״דקאמר״. ולפנינו מתוקן באופן אחר ע״פ דפוס וינציא הראשון: ה) נוסף ע״פ המהרש״ל: ו) שם איתא על ״ידי נפשות: ז) צ״ל אמרינן (גליון) כ״ה בדפו״ר וכבר בגמרא שם: ח) בצינן ״בימיה״: ט) בתוס׳ הרא״ש איתא ומיהו ״ההיא איכא לתחרי (והיינו ״ההיא דחזבנשם. ובזה מיושב תמיהת המהרש״א ע״י״ש. רעיין רש״ש וכ״ש):

ד״אי אית ליה דר׳ אחא בדיני נפשות נמי משכחת ליה. משמע הכא דר׳ אחא אית ליה לומדנא בדיני נפשות ומימה דבפ׳ אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לז.) גבי מילד מגאיימין על דיני[1] נפשות שמא תגמרו מגאומד לאיתם ודייק בגמ׳ (שם:[2]) הא בדיני ממונות אמיגין[3] כמאן כר׳ אחא כו׳ משמע דלא אית ליה דר׳ אחא לומדנא אפי׳ בדיני נפשות אבל עוד תימה דמשמע דשום לאית ליה בדיני ממונות אית ליה נמי בדיני נפשות וא״כ אפי׳ אית ליה דר׳ אחא משכחת לה לומדנא בדיני נפשות לכ״ע כמו שעלתה לו נסיכה על לאשו ונקב קרום של מוח דאפי׳ רבנן מודו בהא לומדנא דדמוכח בפרק כל הנשבעין לקמן (דף מו:) בגון שעלתה לו נסיכה על גבו ומן אצילי ידיו וי״ל דהמ״ל ולטעמיך:

עדי קנס ר׳ יוסי הגלילי אומר [1] והוא עד או ראה או ידע בעדות המתקיימת בראיה בלא ידיעה ובידיעה בלא ראיה הכתוב מדבר א״ל רב פפא לאביי לימא ר׳ יוסי הגלילי [2] אית ליה דר׳ אחא [3] דתניא ר׳ אחא אומר גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו דאי אית ליה דר׳ אחא בדיני נפשות נמי משכחת לה כר״ש בן שטח [4] דתניא אר״ש בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר אמרתי לו רשע מי הרגו לזה או אני או אתה אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה [5] על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת אלא המקום יפרע ממך אמרו לא זזו משם עד שנשכו נחש ומת אפי׳ תימא אית ליה דרבי אחא בשלמא ידיעה בלא ראיה משכחת לה אלא ראיה בלא ידיעה היכי משכחת לה מי לא בעי מידע אם עובד כוכבים הרג או ישראל הרג אם אדם טרפה הרג או שלם הרג ש״מ קסבר רבי יוסי הגלילי משביע עדי קנס פטור דאי ס״ד חייב נהי דידיעה בלא ראיה אשכחן לה ראיה בלא ידיעה מי לא בעי מידע נכרית בעל בת ישראל בעל בתולה בעל בעולה בעל יתיב רב המנונא קמיה

אחד דיני ממונות פרק רביעי סנהדרין לב.

מסורת הש"ס עם הוספות

ליקוטי רש"י

[שם קצא.]. שלא תנעול דלת. שימנעו מלהלוות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת ויפסיד [לעיל ג.].

עין משפט נר מצוה

ח ה ו מיי' פ"ע מהל' עדות הל' ח סמג עשין קנו טוש"ע ח"מ סי' ל סעיף ח:

תורה אור השלם

א) מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא כד, כב]

חרפ"ש: א"ר חנינא [1] דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר [א] משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו [1] דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוין אלא מעתה טעו

מהללי: אמר רבי חנינא וכו'. ומתניתין דאוריתא קמי מקנתא וברייתא דרבנן בתר מקנתא: טעו

לב: אחד דיני ממונות פרק רביעי סנהדרין

עין משפט נר מצוה

ו א ב מיי' פ"ו מהל' עדות הל' ג סמג סס מוש"ע ח"מ סי' ל סעיף ח: ז ג ד מיי' פי"ג מהל' רוצח הל' י"ב סמג עשין פז מוש"ע ח"מ סימן ערב סעיף יד: ח ה סמג עשין לו: ט ו מיי' פ"א מהל' עדות הלכה ד: י ז מיי' סס פ"ב הל' ה סמג עשין קו טור ח"מ סי' לח: יא ח מיי' פ"י מהל' סנהדרין הל' ז:

מסורת הש"ס עם הוספות

כאן בדין מרומה. לא שיודעים בו שהוא מרומה דא"כ אין לדונו ולתקוף הוה רווחא למילתא ולא הוו טעו: כל שכן שאתה נועל. דמתירלאין להפסיד ע"י ב"ד טוענין: רבא אמר. מכוויהו בתר מקנתא דרבנן ומתניתין דיני קנסות לליכא למיתם לגעילת דלת אבל בהודאות והלוואות לליכא למיתם לגעילת דלת ולא טעו. ב"ד דיני ממונות לא ישלמו דלמא מי שבקת להו לדרוש ולתקוף הוה רווחא למילתא ולא הוו טעו: כל שכן שאתה נועל. דמתירלאין להפסיד ע"י ב"ד טוענין: רבא אמר. מכוויהו בתר מקנתא דרבנן ומתניתין דיני קנסות לליכא למיתם לגעילת דלת אבל בהודאות והלוואות לליכא למיתם לגעילת דלת: מרומה. שמים דין מכירין בתוכם זה שהוא רמאי או מדייסים [ד] טעונת רמאי בדברין: בצדק תשפוט. ולא כתיב בלדק לדק להזהיר ב"ד לדקדק בו כל כך לדרוש ולחקור:

[1] טעו לא ישלמו כל שכן שתנעול דלת בפני לווין רבא אמר [א] מתניתין דהכא בדיני [ב] קנסות ואידך בהודאות והלוואות רב פפא אמר אידי ואידי בהודאה והלואה [ג] כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה כדדריש לקיש דדיש לקיש רמי כתיב [ד] בצדק תשפוט עמיתך וכתיב [ה] צדק צדק תרדף הא כיצד כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה רב אשי אמר מתניתין

קול רחיים בבורני. פ"ה שעת גזירת המלכות היה שגזרו שלא למול והיו ירלאים להוליא קול וקבעו סימן זה וכן משמע מירושלמי דכתובות (פ"ל [ו]) גבי הגזילה שגזרו מיהודה דקאמר מה סימן היה קול מגרום בגורלי [ז] משמה שם אור בר בנרוך מיל שטע הכן פירוש קול מגרום רחיים של גרוסות והא דכתיב מירמיה (כה) והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחיים ואור נר איכא למימר שגם בירלשלמה היו עושין סימנין אלו לשם שמחה: **אור** הנר בבורור חיל.

דיני ממונות פותחין כו': היכי אמרינן אמר רב יהודה הכי אמרינן להו מי יימר כדקאמריתו א"ל עולא והא חסמינן להו וליחסמו מי לא תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר [ו] מסיעין את העדים ממקום למקום כדי שתיטרף דעתן ויחזורו בהן מי דמי התם ממילא קא מידחו הכא קא דחינן להו בידים אלא אמר עולא הכי אמרינן [ז] יש לך עדים להזימם א"ל רבה וכי פותחין בזכותו של זה שהיא חובתו של זה ומי הויא חובתו והתנן [ח] אין עדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין

לגולה. לפומבדיתא כדתנן בר"ה (דף כג.) עד שרואה כל הגולה לפניו כמלוכת אם ואמרינן (שם דף כב.) מתי גולה אמר אביי פומבדיתא שעיקר ישיבת בבל שם היתה: אחר חכמים. סנהדרי גדולה: היכי אמרי. בפמיתת זכות כשקיבלו

עדותן של עדים ודרשוס וחקרוס ובאין ליבא ולימן היכי אמרי' להו לעדים: מי יימר כדקאמריתו. שמא בעלה בתתם וזו היא פמיתת הלבה לזה: והא קא חסמינן להו. חוקמין אנו את פיהם כשאנו מכחישין אוחן ויחזרו בהן בחוך כדי דיבור [ט]: ופרכינן וליחסמו. מאי מיקמי ליחסמו ולהדרי בהו: [ח] מי לא תניא מסיעין. היו בית דין את העדים קודם קבלת עדות [ח] ממקום למקום ומחדר לחדר כשבאין להעיד אומרים להם לא נקבל כאן אלא כאן וכן משם למקום אחר: אנן דחינן להו. וכתיב (דברים יט) ובערת הרע: שתהא חובתו של זה. לאזור אחר עדי הזמה כדי שיהרגו הראשונים: ופרכינן מי הוא מוזמם השתא קודם גמר

עין משפט נר מצוה

כב ע מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הל' ג סמג עשין קו טוש"ע ח"מ סי' לו סעיף ג:

ל: שבועת העדות פרק רביעי שבועות

[ח] מדבר שקר תרחק [ב] ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו ת"ל מדבר שקר תרחק (ג) [ג] מנין [ד] לדיין שיודע לחבירו שהוא גזלן [ה] וכן עד שיודע בחבירו שהוא גזלן מנין שלא יצטרף עמו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק [ו] מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידין אחתכנו ויהא

תורה אור השלם

ד) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע: [שמות כג, ז]

אמת. מדבר שקר. שגורם לפסוק דין על פי עדים ואין כאן אלא עד אחד: שהוא מרומה. שלמד מתוך דברי עדים שאין עדותם אמת:

שבועת העדות פרק רביעי שבועות לא.

קו"ר. שלשלת העון: ורואה זכות. וכתו המליף: איני מבדה. משקר: וקום התם. ושיהא סטור בעל דין שאתה בא להעיד ויודה אמת: קולר תלוי בצואר עדים תלמוד לומר [א] מדבר שקר תרחק (סימן תלת"א תלמי"ד ותל"ת

חזקת הבתים פרק שלישי בבא בתרא נח.

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) [עיריכין נג.], ג) כ"מ פד., ג) זוטא ספ"ק (עיי"ש), ד) בראשית ג יט, ה) ב"מ פד., ו) פס' כלה, ז) עי' תרגום אונקלוס ויקרא יט טז, ח) נדר נד. (וע"ו תוס' לקמן ק: ד"ה ורוכן. הגר"ש מדעסוי"א), ט) יהושע יד טו, י) בראשית רבה פי"ד.

הגהות מהר"ב רגשבורג

א) רשב"ם ד"ה אמר אין כ"אהו נכסי דהאי בר' ומסתברא דאיזה אהב יותר. נ"ב עי' מיה לעמים דפוס פולין חלק כ' דרוש ס"ג דף לג ע"ל ד"ה הכוח נגבה כו'. יעוש"ה וזו"ק:

הגהות וציונים

א) ר"ג מנעלים בימות החכה וסנדלים בימות הגשמים, עי' רש"ש: ב) בכת"י נוסף לו (דק"ס): ג) בכת"י נוסף של אדם הראשון (וכ"ה בע"י ובדרשב"ס): ד) נר' הגרוך דאודדא מר' נתנה (גליון): ה) בכת"י ליתא תיבה "שבקא" (דק"ס): ו) בדפו"ר מגיה תחת מבתי: ז) יש להוסיף דכתיב (באה"מ): ח) כ"ה בדפו"ר, אולם המהרש"ל בדפו"ר הגיה בלפנינו "דקבר סתום", ומש"כ הב"ח להגיה "רצוצה" תיבה זו ליתא בדפו"ר.

דמידע ידיע דיצר הרע בהאי עלמא ליבא. ולא לריכנא לאיקטוטי מיניה: ה"ג על עיין ונפיק. נכנס ר' בנאה ונסתכל מדת אורך המערה ויצא ואמ"כ לין מבחוץ: למערתא דאדם הראשון. כדדרשינן בעירובין (דף נג.) ממנה קרית מרגע מ"ר יתמך קרית מרגע זוגות אדם וחוה אברהם ושרה יתמך ורבקה יעקב ולאה: בדמות דיוקני. יעקב דאמרינן בסמוך שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון: בדיוקני עצמה. דהייט אדם הראשון דכתיב ביה (בראשית ה) בצלם אלהים עשה אותו: הא בעינא לציוני. מבחוץ ולפיכך ארץ אמי למדוד אחלה מבפנים: במדת

[1] אין אית לכו בסתרקי אין אי הכי הכי קאמר לכו דהוא גברא דשמעה לדביתהו דקא אמרה לברתה אמאי לא צניעת באיסורא הך איתתא עשרה בני אית לה ולית לי מאבוך אלא חד כי שכיב אמר להו כל נכסי לחד ברא לא ידעי להי מינייהו אתו לקמיה דרבי בנאה אמר להו זילו ° חבוטו קברא דאבוכון עד דקאי ומגלי לכו להי מינייכו שבקא [ב] אזלו כולהו ההוא דבריה הוה לא אזל אמר להו כולהו נכסי דהאי אזלו אכלו קורצא בי מלכא אמרי איכא גברא חד ביהודאי דקא מפיק ממונא מאנשי בלא סהדי ובלא (ג) מידי אתיוהו חבשוהו אזלא דביתהו אמרה להו עברא חד הוה לי פסקו לרישיה ופשטו למשכיה ואכלו בישריה וקא מלו ביה מיא ומשקו ביה לחבריא ולא קא יהבי לי דמי ולא אגריה לא ידעי מאי קא אמרה להו אמרי ניתו לחכימא דיהודאי ולימא קריוהו לר' בנאה אמר להו זרנוקא אמרה לכו אמרי הואיל וחכים כולי האי ליתיב אבבא ונידון דינא חזא דהוה כתיב באבולא כל דיין דמתקרי לדין לא שמיה דיין אמר להו אלא מעתה אתא אניש מעלמא ומזמין

בעצמו מים דין: חבוטו. הכו הכאות על קברו ולגסוהו מחטין שאותן שהן ממזרים הן עד פנים": ואלו לחטוט: אמר להו כולהו נכסי דהאי. שלא רצה לחטוט על קברו של אבי שזה הוא הלטוש שבנכס [א] ומסתברא דלזה אהב יותר ויפה דן רבי בנאה דלא שייך הכא אלא שודא דדייני ויהיינו שודא שלא רצה לחטוט והכי נמי אמרינן גבי ההוא דאמר נכסי לטוביה כו' (כתובות דף פה.): אזלו. מעשה האמון: אכלו ביה קורצא. הלשינו עליו": אזלא דביתהו. דרכי בנאה לעשות אל בית המלך אלסון מחמה כדי שלא יביו הס אלא על ידי בעלה: ואכלו בישריה. של עבד: וקמלו ביה מיא. שותמים בו מים בעורו ומשקו מיה בעורו לחבריא לבני הישיבה: לחכימא דיהודאי. לרבי בנאה: זרנוקא. עוד של עור וכך אמרה מיים היה לי וגזלוהו ממני ושתטוהו ואכלו את הבשר ומן העור עשו ממה ושותמין בו מים ושותין בו: באבולא. על לחות הבעור היה כתוב כדי שילמדו מסם בני אדם: כל דיין. המיוחד לדון דיני העיר וזומנין דמיתקרי לדיינא שמוצעין אותו לדין על ממון שתוצעין ממנו: לא שמיה דיין. ופסול לדון דכיון דאוהב בעל הוא יקבל שוחד: ומזמין

רמב"ם

הלכות נזקי ממון פרק ח

יד. שור שהיה רועה על גב הנהר ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישך, אין אומרים בידוע שזה נשכו וזה נגחו, אפילו גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו, אין אומרים בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים.

הלכות סנהדרין פרק כ

א. אין בית דין עונשין באומד הדעת אלא על פי עדים בראיה ברורה אפילו ראוהו העדים רודף אחר חבירו והתרו בו והעלימו עיניהם או שנכנסו אחריו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד ההורג הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין בית דין הורגין בעדות זו ועל זה וכיוצא בו נאמר ונקי וצדיק אל תהרוג וכן אם העידו עליו שנים שעבד ע"ז זה ראהו שעבד את החמה והתרה בו וזה ראהו שעבד את הלבנה והתרה בו אין מצטרפין שנאמר ונקי וצדיק אל תהרוג הואיל ויש שם צד לנקותו ולהיותו צדיק אל תהרגוהו.

הלכות סנהדרין פרק כד

א. יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן, אף על פי שאין שם ראיה ברורה, ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא, שהוא דן כפי מה שיודע. כיצד, הרי שנתחייב אדם שבועה בבית דין ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה, יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו, וישבע ויטול הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה, אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו, הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן, ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד. שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין שידון כפי מה שיראה לו שהדין אמת.

ב. כל אלו הדברים הן עיקר הדין, אבל משרבו בתי דינים שאינן הגונים ואפילו היו הגונים במעשיהם אינם חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה, ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול, וכן בשאר כל הדינין. ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו, כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה. ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר, ממתין בדין ואינו דוחה עדותו, ונושא ונותן עם בעלי דינין עד שיודו לדברי העד, או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין.

ג. ומנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצווארי העדים, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. כיצד יעשה, ידרוש בו ויחקור הרבה בדרישה ובחקירה של דיני נפשות, אם נראה לו לפי דעתו שאין בו רמאות חותך את הדין על פי העדות, אבל אם היה לבו נוקפו שיש בו רמאות או שאין דעתו סומכת על דברי העדים, אע"פ שאינו יכול לפסלן, או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה, והשיא את העדים, אף על פי שהם כשרים ולפי תומם העידו, או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינן רוצים לגלותם. כל אלו הדברים וכיוצא בהן, אסור לו לחתוך אותו הדין, אלא יסלק עצמו מדין זה וידוננו מי שלבו שלם בדבר, והרי הדברים מסורים ללב, והכתוב אומר כי המשפט לאלהים הוא.

שו"ת — כלל עח — הרא"ש

וכל דוכתא אזלינן בתר אומדנא דמוכח, כהיא דתנן[6] שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחריס שייר קרקע כל שהוא מתנתו מתנה לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו קיימת. ומפרש טעמא משום דאזלינן בתר אומדנא, דאנן סהדי אם היה סבור שיעמוד מחליו לא היה נותן כל נכסיו לאחר וימות הוא ברעב. הילכך אפילו הקנה כל נכסיו בקנין סודר לאחר אם עמד מחר דלא כיון להקנות אא"כ ימות. וכן ההיא דתניא[7] הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו, ר' שמעון בן מנסיא אומר אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קייס לא היה נותנן. אף ע"פ שלא פירש בשעת המתנה כלום אמדינן דעתיה דאדעתא שהיה סבור שמת בנו נתן נכסיו לאחר ומבטלינן המתנה שנתן בספק בלא תנאי משום דאזלינן בתר כונתו. וכן[8] הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפטרופא, דאמדינן דעתיה דאין אדם מניח בניו ומעביר נחלתו מהם לאחר לאשתו ואמרינן דלא כיון למתנה אלא לעשותה אפוטרופס כדי שיכבדוה הבנים. וכן עשה מעשה רבי בנאה והוציא ממון מחזקתו על ידי אומדנא דמוכח בפרק מזקת הבתים[9] בהוא גברא דשמעה לדמיתהו דקא אמרה לברתה אמאי לא נייעת באיסורא כותי, עשרה בני אית לי ולית לי מאכון אלא תר. כי קא שכיב אמר כל נכסי לחד ברא ולא הוו ידעי להי מנייהו, אתו לקמיה דרבי בנאה אמר להו זילו מכוטו ליה לקברא דאטוכון עד דקאי ומגלי לכו להי מינייכו. אזלו כולהו וההוא דבריה לא אזל אמר להו כולהו נכסי דהאי ניהו. אלמא מאומד הדעת שזה שהיה בנו ולא רצה לעשות בנאי לאביו הוציא כל הממון מחזקת האחים ונתנו לו. וכן אבי המכמה[10] נתן הילד המי לאותה שאמרה והמת אל תמיתוהו מאומד הדעת שנכמרו רחמיה על בנה. וכן הא דשטר מברחת לא קנה היינו טעמא דאמדינן דעתה שלא כיונה ליתן במתנה גמורה אלא להבריח מבעלה.

6 ב"ב קמו, ב (פ"ט מ"ו). 7 שם. 8 שם קלא, ב.
9 שם נח, א. 10 מלכים א, ג, כו.

שבות — ח"א — סימן קיג — יעקב

אשה אחת צעקה במד נפשה ומיללת בקולה על בעלה שהכה אותה איזה פעמים, והתרו בו על פי בית דין שלא יכה אותה עוד, שאם לא כן יכפוה לגרשה, וכמבואר באבן העזר סי' קנ"ד סעי' ג' בהג"ה. ויהי היום ואין איש מאנשי הבית בבית רק הבעל ואשתו ומשרתו. ויכה האיש את אשתו מכת אכזריות והיא צעקה ואין מושיע לה וכאשר מקול ענות נתקבצו אנשים לביתה לראות ולשמוע מה הקולות משמשות הראה להם מכות אכזריות שכל אחוריה וגבה נפוח ונצרר ממכות רשע שהכה בעלה. והוא כופר בכל ואמר שלא הכה אותה כלל, רק שאולי היא חבלה בעצמה או משרתו לתלות הסרחון בו, ושמא עיניה נתנה באחר. והיא אומרת שאיך אפשר לחבול בעצמה כל כך לאחוריה, אף גם איך עולה על הדעת לחבל בעצמה כך, ומשרתו מעולם לא עלה על דעתו להכות אותה מעולם. גם הוא מועד בכך, והמשרת הוא עד מסייע לה. ילמדינו רבנו הדין עם מי.

תשובה עיקרא דהא מילתא יש לדמות למה ששנינו במתני' מסכת שבועות דפרק כל הנשבעין, נחבל כיצד היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול ואמר לו חבלת בי והוא אמר לא חבלתי, הרי זה נשבע ונוטל, ע"כ. וקאמר בש"ס נחבל כיצד, אמר ר"י אמר שמואל לא שנו אלא במקום שיכול לחבול בעצמו, אבל במקום שאינו יכול לחבל בעצמו נוטל שלא בשבועה. וניחוש דלמא בכותל נתחכך, תניא רבי חייא שעלתה לו נשיכה בגבו ובין אצילי ידיו. ודלמא אחר, דליכא אחר.

ואם כן בנדון דידן אף אי נימא שההכאות היו מאחוריה בענין שאי אפשר לעשות כן בעצמה, וכגוונא דמתרץ הש"ס שעלתה לו נשיכה בגבו, מכל מקום כיון שהיה בבית עוד אחר, דהיינו משרתו, אע"פ שהיא אינו תובעתו, חיישינן שהיא ציוותה למשרתו שיכה אותה כדי לכפות לבעל שיגרשה, שמא עיניה נתנה באחר. ומשרתו אינו נאמן אפילו כעד אחד, כיון שהוא נוגע בדבר.

ואין מקום לומר כיון דכאן איכא רגלים לדבר שהבעל מועד בכך להכות את אשתו, וגם הוא נגד הסברא שהמשדת יכה את אשת אדוניו ובעלה אדונו אתה עמהם בבית, ואיך הניח להכות את אשתו שהיא כגופו ולא מיחה במשרתו וחזר להכותו, אלא ודאי שהוא בעצמו עשה הנבלה הזאת, ואם כן אפילו שבועה אינה צריכה וכופין אותו להוציא, כיון דאיכא אומדנא המוכיחות שהוא עשה לה כל זאת. זה אינו, דהא קיימא לן דלא כרב אחא דאמר גמל האוחר בין הגמלים ושור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו, אע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישך, אין אומרים זה ודאי הרגו או נשכו, וכמבואר בטור חו"מ סי' ת"ח דלא אזלינן בתר אומדנא כי האי אף בדיני ממונות, כדמסיק הש"ס בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות דף ל"ז ע"ב, ועיין במס' סנהדרין אלו הן הנשרפין דף פ' ע"א, שנים שהיו עומדים ויצא חץ מביניהם והרג שניהם פטורין, ואמר ר' יוסי אפילו אבא חלפתא ביניהם. ופרש"י שהכל יודעין שהוא חסיד ולא זרקה, לא מחייבינן לאידך משום האי חזקה, ואם כן הוא הדין בנדון שלפנינו.

ונחזור לנדון דידן דאף אי נימא דהוי גם כן אומדנא דמוכח טובא, מכל מקום אע"ג דאפשר דמהני לענין נחבל דנוטל בלא שבועה, מכל מקום לענין להוציא אשה מבעלה וכמה קשה גירושין וכו', ולדעת מקצת פוסקים דיני נשים כדיני נפשות דמיא, וגם האומדנא אפשר אינו ברור כל כך. אם כן די בכך שנאמין אותה בשבועה בנקיטת חפץ כדין הנחבל, אבל בלא שבועה אין להאמינה לכפות אותו לגרשה. ואם אפשר לתווך השלום מתוך מריבה זו מה טוב ונעים לשבת יחד, כי גדול השלום בין איש לאשתו ושלום על דייני ישראל.

אוּמְדָנָא. הערכת כונת האדם במעשה ידוע או בדיבורו; קביעת המציאות של המעשה על ידי הערכת תנאים ונסיבות ידועים.

א. גדרי האומדנא. האומדנא משמשת הוכחה שעל פיה חותכים דינים שונים בממונות, באיסורי ערוה, בנדרים, שבועות והקדשות. ושני סוגי אומדנא הם: א) כשהמעשה עצמו ברור לנו, והאומדנא באה לברר רק את הכונה של עושה המעשה; ב) כשגוף המעשה אינו מבורר, והאומדנא צריכה להוכיח את עצם קיומו או את האיש שעשה אותו[1]. האומדנות מתחלקות לשני סוגים אף מצד כח ההוכחה: א) אומדנא המוכחת, היינו דברים שמצד עצמם ניכר שהאדם עשה אותם בכונה מסוימת, ואין צורך בנילוי דעת מיוחד שעל מנת כן הוא עושה אותם; ב) אומדנא בנילוי דעת, היינו דברים שכונת העושה אינה ניכרת כל כך מהם בעצמם, אלא בצירוף נילוי דעת בשעת המעשה, אבל כשיש אותו נילוי הדעת מתבררת כונתו גם מתכונת הדברים בעצמם. אולם דברים שמצד עצמם אין שום הוכחה כלל על הכונה, אין נילוי הדעת משמש בתורת אומדנא, אלא אם כן התנה בתנאי נמור לפי משפטי התנאים[2].

ב. אומדנא מוכחת בממונות. מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים, ואחר כך בא בנו, אומדנא מוכחת היא שאילו היה יודע שבנו קיים לא היה נותן כל נכסיו לאחרים. ונחלקו תנאים אם מתנתו מתנה, כיון שלא אמר בפירוש שמפני שחושב שמת בנו נותן המתנה. והלכה, שאינה מתנה[3]. וכן: שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ולא השאיר לעצמו כלום, אם עמד מחליו יכול לחזור בו, אפילו כשקנו מידו בקנין נמור, שאומדים דעתו שעל דעת כן נתן שאם ימות תתקיים המתנה ואם יעמוד מחליו תחזור אליו[4]; הכותב כל נכסיו לאשתו, לא עשאה אלא אפוטרופוס*, שאומדנא מוכחת היא שאין אדם מניח את בניו ונותן הכל לאשתו ולא נתכוין אלא לעשותה אפוטרופוס על בניו, כדי שיכבדוה[5]; אשה שעמדה להינשא ונתנה נכסיה במתנה לאחר, אומדים דעתה שנתכונה להבריח הנכסים מבעלה שלא יזכה בפירותיהם, ואין מתנתה מתנה[6].

ז. אומדנא על גוף המעשה. כשאנו מסופקים בעצם המעשה אם התקיים ואנו באים לברר את קיומו על ידי אומדנא, נחלקו תנאים בדבר אם דנים על פי אומדנא זו. שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוח וזה מועד לינח, זה מנושך וזה מועד לישוך, אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו, וכן גמל האוחר[46] בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו, אין אומרים בידוע שזה הרגו. ר' אחא אומר בשני המקרים, שדנים לפי האומדנא: בידוע שזה הזיקו וזה הרגו[47]. הלכה כחכמים[48]. דעת יחיד היא שהלכה כר' אחא[49]. טעם החילוק בין אומדנא זו לכל האומדנות המועילות, שאומדנא אינה מועילה אלא במקום שהמעשה ברור לנו ואנו מסופקים רק על כונת העושה בלבד, אבל כשלא נתברר גוף המעשה, אנו צריכים לעדות ברורה ואין דנים לפי האומדנא[50]. ויש אומרים הטעם שאין אומרים זה הרגו וכו' משום שאין מוציאים ממון על פי אומדנא, אלא המוציא מחברו עליו הראיה[51]. אבל אין כן דעת רוב ראשונים[52].

ואף בדיני נפשות מחלוקת: ראוהו עדים רודף אחר חברו והתרו בו וראו שנכנס אחריו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאו סיף בידו ודם מטפטף והרגו מפרפר, באופן שאומדנא ברורה היא שזה הרגו, אין הורגים את הרוצח על פי אומדנא זו[53], ועל זה וכיוצא בו נאמר[54]: ונקי וצדיק אל תהרג[55]. ולר' אחא הסובר בגמל האוחר: בידוע שזה הרגו, אף כאן הורגים את הרוצח[56]. הלכה כחכמים[57], „כי הדברים האפשריים מהם קרובי האפשרות ומהם רחוקי האפשרות ומהם אמצעיים בין זה לזה, ולאפשר רוחב גדול, ואילו התירה התורה לחתוך דיני נפשות באפשר הקרוב מאד כו' היינו חותכים הגדר במה שהוא רחוק מזה מעט ובמה שהוא רחוק מאד גם כן, עד שיחתכו הגדרים וימיתו האנשים במעט אומד כו' הנה פעמים נהרוג נקי"[58], ואף על פי שטעם זה מתאים רק לדיני נפשות, ולפיכך יש חולקים על טעם זה לפי שגם בדיני ממונות אין הלכה כר' אחא ולא דנים מאומד[59], מכל מקום לדברי הכל אף בממונות כך הדין, אלא שבדיני ממונות אין על זה לאו, שהלאו נאמר בדיני נפשות בלבד[60].

אפילו באומדנא המבררת את המעשה, אם האומדנא ברורה לגמרי היא יוצאת מכלל אומדנא ונחשבת כ„ידיעה בלא ראיה"[61], ודנים על פיה, כגון שראו אחד נכנס לתוך ביתו של חברו שלם, וידעו שמלבד שניהם לא היה שם אחר, ויצא חבול במקום שאינו יכול לחבול שם בעצמו, כגון שעלתה לו נשיכה בגבו, הרי זה ברור שזה נשכו ומשלם לו דמי חבלה[62]. ויש אומרים שאפילו בדיני נפשות באופן כזה, כגון שעלתה לו נשיכה על ראשו וניקב קרום של מח ומת, דנים על פי אומדנא זו שבודאי הרגו[63]. ויש חולקים וסוברים, שאין דנים בנפשות אפילו על ידי אומדנא כזאת אלא בעדות נמורה שראו שהרגו[64].

בענונות אין אומדנות מוכיחות מועילות לקבוע שמת הבעל ולהתירן להינשא, אבל מכל מקום בדיעבד שהתירה חכם על פי אומדנות שמת, אפילו בלי עדות כלל, ונישאת על פיו, לא תצא מבעלה[65].

ח. אומדנות של הדיינים. מעיקר הדין יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה שהם אמת, אף על פי שאין שם ראיה ברורה, כגון שאמר לו אדם אחד שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת עליו שזה האיש חשוד על השבועה, יש לו להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול[66], וכל כיוצא בזה, אבל משרבו בתי דינים שאינם הגונים ובעלי בינה, הסכימו שלא ידונו שום דבר אלא בראיה ברורה[67]. וכשהיה רואה הרא"ש באומדנא מוכחת שהדין־מרומה* היה כותב ונותן ביד הנתבע שאין לשום דיין להשתדל בדין זה[68].

דִּין מְרֻמֶּה. דין, שנראה לדיין שיש בו רמאות, מצד בעלי הדין או מצד העדים.

הפרקים — א. גדרו; ב. דינו.

א. גדרו. דין מרומה הוא כשבית דין מכירים בתובע זה שהוא רמאי או מבינים טענת רמאי בדבריו[1], אף על פי שאינם יודעים בדין זה שהוא ודאי מרומה[2], וכן כל דין שלבו של דיין נוקפו שיש בו רמאות, או שאין דעתו סומכת על דברי העדים, אף על פי שאינו יכול לפסלם, או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים, אף על פי שהם כשרים ולפי תומם העידו וזה הטעם, או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרים ואינם רוצים לגלותם[3], וכן אם אינו רוצה להשיב ומכסה ומעלים דבריו ומשיב תשובות נגובות כדי שלא יוכל הדיין לעמוד על אמיתת הדין[4].

וכתבו ראשונים שיש עוד דין מרומה באופן שהדיין יודע בודאי שדין זה הוא מרומה[5], כגון שלמד מתוך דברי העדים שאין עדותם אמת[6], או שיודע שהעדים מעידים שקר מפני שהוא היה עמהם[7].

ב. דינו. מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה, שלא יאמר הואיל והעדים מעידים אחתכנו וידא קולר — שלשלת העון[8] — תלוי בצואר עדים, תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק[9]. ולכן אסור לו לחתוך אותו הדין, אלא יסלק עצמו מדין זה וידיענו מי שלבו שלם בדבר, והרי הדברים מסורים ללב, והכתוב אומר: כי המשפט לאלהים הוא[10]. ויש שהסבירו הדברים למה ידיענו דיין אחר שלבו שלם, שאין הדרישה והחקירה באה להיות יודע אם הוא רמאי, שאף ביודע מתחילה שהוא רמאי הדברים אמורים[11], והדרישה אינה אלא לבטל הרמאות, ולכן אף אם דיין זה אינו יכול לעמוד על הדבר בדרישה וחקירה ולבטלה, אולי אחרים ידרשו ויוודע יותר על פי דרישתם וחקירתם[12]. ואין לפגוע בכבוד אחד מן הדיינים, לא בכבודו של ראשון שנסתלק מן הדין ולא בכבודו של שני שרוצה לדונו, כי דברים אלו מסורים ללב, יש מי שלבו נוקפו ויש מי שלבו שלם בדבר, והדיין יודע מה הוא עושה, כי לא לאדם הוא שופט כי אם לאלהים ויודע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן[13]. ויש אומרים שידון אותו מלכו של עולם[14], שאין דיין אחר יכול לדון עוד, כיון שדיין זה ראה בו רמאות[15]. וכן יש מן הראשונים כשהיה רואה באומדנא המוכחת שהדין מרומה היה כותב ונותן ביד הנתבע את הכתב שאין לשום דיין להשתדל בדין זה[16]. ויש שהסבירו שהדרישה לדעתם היא להיוודע אם התובע הוא רמאי, וכשיוודע שהוא רמאי צריך להסתלק[17], ולכן אין חילוק בין דיין זה לאחר[18].

אומדנא. 1 שו"ת מהרי"ק שרש קכט. 2 תוספות קדושין סט ב; שו"ת הרא"ש כלל לר וכלל פא. ועי' שעה"מ אישות פ"ו ה"ב. 3 ב"ב קלב ב ורשב"ם, ועי' שו"ת הרא"ש שם. 4 ב"ב קמו ב ורשב"ם. 5 שם קלא ב ורשב"ם. 6 כתובות עט א ותוס' שם וצו א, ועי' שו"ת הרא"ש כלל לר. אולם דעת רש"י שם, שדוקא כשהודיעה לערים שאינה נותנת אלא להבריח, ועי' תוס' ורא"ש ור"ן ושמ"ק מש"ב בדעת רש"י. ועי' רמב"ם זכיה פ"ו הי"ב, ורש"י ורא"ש ור"ן שם דעות שונות על אומדן דעתה כשמתה היא בחיי בעלה מי זוכה בנכסים. וע"ע מברחת. 46 עוסק בתשמיש ודרכו להכות באותה שעה ברגליו. 47 בבא בתרא צג ב. 48 רמב"ם נזקי ממון פ"ח הי"ד. 49 מהרי"ק שרש קכט, בשם מרדכי בתשובה. ועי"ש שכל הפוסקים חולקים עליו. 50 מהרי"ק שם. 51 נמוק"י בבא בתרא ריש פ"ו. ועי' ירושלמי בבא קמא פ"ה ה"א שקורא לדין של ר' אחא „רוב". 52 עי' תוספות כתובות נה ב; שו"ת הרא"ש כלל עח; מהרי"ק שם. 53 מכילתא פ' משפטים; שבועות לר א. 54 שמות כג ז. 55 מכילתא שם. 56 שבועות שם. 57 רמב"ם סנהדרין פרק כ 58 סה"מ להרמב"ם ל"ת רצ, והינוך מצוה פב. 59 הרמב"ן בסהמ"צ שם. 60 מנ"ח מצוה פב. ועי' אחיעזר ח"א סי' כה. 61 ע"ע עדות. 62 שבועות מו ב, ועי' רמ"ה סנהדרין לז ב. 63 תוס' שבועות לר א. 64 רמ"ה סנהדרין שם. וכ"נ ממעם הרמב"ם בסהמ"צ. 65 ח"מ סי' יז ס"ק כג, וכ"ש שם ס"ק נ. ועי' ויכוח גדול על אומדנות כענונות ב"שערי תורה", ווארשא תרס"ז, קונסרסים יא ויב. 66 ע"ע שבועה. 67 רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד הלכה א והלכה ב וטוש"ע חו"מ טו ה, על פי כתובות פה. 68 טוש"ע שם ג.

דין מרומה. 1 רש"י סנהדרין לב ב ד"ה מרומה. 2 תוס' שם ד"ה כאן; חי' הר"ן שם; נמוק"י שם; אגורה שם בשם ר"י. ועי' חי' הר"ן שם שזהו מש"כ רש"י שמכירים בתובע בו' או מבינים בו', וכ"כ הב"ח חו"מ סי' טו ברעת התוס' ונמוק"י. 3 רמב"ם סנהדרין פכ"ר ה"ג. 4 שו"ת הרא"ש סוף כלל קו, והביאו בכ"י סי' סו. 5 עי' תוס' סנהדרין שם וחי' הר"ן ונמוק"י ואגורה שם. 6 רש"י שבועות ל סוע"ב וחי' הר"ן סנהדרין שם. 7 חי' הר"ן שם. וכנמוק"י שם: שיורע שהעדים מכזבים. 8 רש"י. 9 שמות כג ז. ברייתא בשבועות ל ב ולא א; רמב"ם סנהדרין שם; טוש"ע חו"מ סו ג. 10 דברים א יז. רמב"ם שם; טוש"ע שם. 11 עי' להלן בר' הרמב"ם. 12 סמ"ע ס"ק יב בר' הרמב"ם. 13 ב"ח שם בפי' דברי הרמב"ם. 14 ני' כ"י וכ"ח כמור שם, ולפנינו בטור בר' הרמב"ם. 15 ב"ה שם לפי ני' זו בטור. 16 שו"ת הרא"ש כלל סח סי' כ שכן היה נוהג; שו"ע שם בשמו. 17 עי' להלן ד' התוס' ועור. 18 סמ"ע ס"ק יב בר' הרא"ש, וכ' שהשו"ע שהביא ד' הרמב"ם והרא"ש הם כשני דברים סותרים זא"ז.

בדבר המכונה העלעקטרית שמטרתה לגלות השקר בהעדאת עדים ובעל דין
אם יש לה מקום במשפטי התורה

מה ששאלת ע"ד המכונה העלעקטרית הנקראת לאידיטעקטור ומטרתה לגלות השקר ע"י שהעד או הבעל דין מניח ידו על המכונה בעת הגדת העדות, ואם משקר נעשה רושם בהמכונה, וכן ההמצאה החדשה הנקראת טרוטה - סערום שפעולתה היא שהבע"ד נמצא במעמד כזה שאי אפשר לו לכחש ולחשוב אחרת רק לומר האמת, וע"ז שאלת אם יש למכונות כאלו מקום במשפטי התורה.

בדברי הש"ס סנהדרין ל"ב "והא חסמינן להו"

הנה זה ברור דכאשר ישובו שופטינו כבראשונה וידונו דיני נפשות בודאי דלא ישתמשו במכונות כאלו בקבלת עדות, ואילי בזה מש"ס סנהדרין ל"ב ע"ב פותחין לזכות, היכי אמרינן להו לעדים, אר"י הכי אמרינן להו מי יימר כדקאמריתו (שמא בעלה באמת, וזו היא פתיחת הללה לזה, רש"י), א"ל עולא והא חסמינן להו (אנו חוסמין את פיהם כשאנו מכחישין אותן ויחזרו בהן תוך כדי דיבור, רש"י), ופריך הש"ם וליחסמו מי לא תניא רשב"א אומר מסיען את העדים ממקום למקום כדי שתטרף דעתן ויחזרו, ומשני הש"ם מי דמי התם ממילא קא מידתי, הכא דחינן להו בידים (וכתיב ובערת הרע מקרבך, רש"י), עכ"ל הסוגיא. ומבואר מזה דאסור להבית דין לומר להעדים שחושדין אותם למשקרים. וא"כ במכונה זו שאנו דנין עליה, אם יפקדו הב"ד על העדים להניח ידם על המכונה הרי יראו שחושדים אותם למשקרים, והוי בגדר חוסמין דדחינן להו בידים, וע"כ בודאי דאסור להשתמש במכונות אלו לקבלת עדות בדיני נפשות.

מראה מקום לדברי הילקוט שמעוני דכסא של שלמה המלך השתמשו במכונה כזו לקבלת עדות

אולם לכאורה יש להוכיח דמותר להשתמש במכונה זו לקבלת עדות מכסא של שלמה, המובא בילקוט שמעוני אסתר א' סי' תתרמ"ו וביתר ביאור בתרגום שני, שכתוב שם וזה לשונו, סביא הוו יתבין ודיינין דינא דעמא וכד הוו עיילין סהדי די סהדין שקרא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין (מכונה מגלגלת) למתטף לבא דסהדי דלא יסהדו סהדותא דשקרא וכו', עכ"ל. הרי לך דשלמה ובית דינו נשתמשו במכונה כזו לקבלת עדות, ולא חששו לאיסורא דחוסמין, וע"כ כיון דלא אמרו בפירוש להעדים שחושדים אותן למשקרים אף שמוכח ע"י המנגנין שחושדים אותן לא הוי בגדר חוסמין, וא"כ ה"ה במכונות דידן מותר לקבל עדות על ידן ולא הוי בגדר חוסמין [ע].

אך באמת אין מזה הוכחה כלל, דהרי כל האיסור דחוסמין הוא מקרא דבערת הרע מקרבך כמ"ש רש"י ז"ל, וזה שייך רק בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות דליכא טעמא דבערת ליכא איסור דחוסמין. והנה התוס' סנהדרין דף י"ט ד"ה אבל, כתבו דהא דמלכי בית דוד דן ודנין אותו הוא רק בדיני ממונות, אבל בדיני נפשות מן התורה אין מלך דן דכתיב לא תענה על ריב, עי"ש. וא"כ מה דשלמה דן דיני דעמא הוא רק בדיני ממונות, ובזה לא שייך איסור דחוסמין, וע"כ שפיר נשתמשו במכונה של כסא שלמה, אבל בדיני נפשות אסור להשתמש במכונה כזו דהוי דיחוי בידים [עא].

וגדולה מזו נראה דאפילו בדיני ממונות אין להשתמש במכונה זו לקבלת עדות, ואף דבד"מ ל"ש הך טעמא דבערת וממילא ליכא איסור דאין חוסמין, מ"מ מטעמא אחרינא אסור להשתמש במכונה זו בד"מ, דהרי קיי"ל בסנהדרין ג' ע"ב וביבמות קכ"ב ע"ב דאין בודקין עדי ממון בדרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לווין, וברש"י שם ד"ה שלא תנעול דלת שימנעו מלהלות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת ויפסיד, עי"ש. א"כ בודאי דע"י מכונה זו איכא למיחש יותר לנעילת דלת, דהתם גבי דרישה וחקירה הוא חשש רחוק שיטעו העדים ומ"מ הוא מתירא להלות שמא יטעו, מכ"ש דיהי' ירא להלות דשמא יהדרו בהו העדים ולא ירצו להעיד, כדמוכח בש"ס סנהדרין ל"ב הנ"ל דע"י שחושדים העדים למשקרים הדרו בהו.

ומב"ד של שלמה שהשתמשו במכונה זו בדיני ממונות כנ"ל, אין ראיה, דשמא בימיהם עוד לא תקנו דבדיני ממונות אין צריך דרישה וחקירה, ואף דכמה גזירות שגזרו חכמים הי' עוד בימי משה רבינו, כמבואר בסמ"ג דאיסור הזאה בשבת נגזרה עוד בימי משה, מ"מ תקנה זו שלא תנעול דלת בפני לווין מסתברא דלא הי' עוד בימי שלמה, וזכר לדבר אין כסף נחשב בימי שלמה. וראיה לזה מדברי התוס' יומא נ"ד ד"ה כרובים, שכתבו וז"ל אמנם על כסא שלמה אני תמיה דכתיב ושנים אריות עומדים וכו', ואין לומר דעל פי הדיבור הוה וכו' שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואיכא למימר בהא מיגדרא מלתא שאני כמו אליהו בהר הכרמל, ושמא בהא מלתא נמי איכא למיגדר מלתא, שכשהיו העדים באים להעיד בפניו היו האריות שואגים ונוהמים כמו שיש במדרש ומתוך כך היו מתפחדים להעיד שקר, עכ"ל. ומבואר מזה דכל ההיתר לעשות צורת אריות בכסא הי' משום דהוה למיגדר מלתא, ואם הי' אז חשש של נעילת דלת בודאי דזה לא הוי מיגדר מלתא, והי' אסור לעשות צורת אריה בהכסא, ומוכרח דאז לא הי' החשש של נעילת דלת, ואף דיני ממונות הי' צריך דרישה וחקירה, וע"כ שפיר השתמש שלמה וב"ד במכונה כזו לקבלת עדות, אבל אחר שתקנו דד"מ אין צריכין דרישה וחקירה מפני נעילת דלת, אסור להשתמש במכונה זו, דאיכא למיחש לנעילת דלת, וזה נכלל בכלל התקנה דאין צריך דרישה וחקירה בד"מ, ח"ב [עב].

ומה שיש לעיין בזה הוא בדין מרומה, דמבואר בסנהדרין ל"ב דצריך דרישה וחקירה אף בדיני ממונות, וכן איפסקא הלכתא כר' פפא, עי' רמב"ם פרק ג' מהלכות עדות, וטוש"ע חו"מ סי' ל', ואפילו לשיטת הריב"ש תשו' רס"ו וברמ"א חו"מ סי' ט"ו וסמ"ע סי' ל' ס"ק ג' דבדין מרומה א"צ דרישה וחקירה ממש כמו בדיני נפשות, מ"מ כולי עלמא מודי דמצוה לחקור ולדרוש כל מאי דאפשר, כמבואר בלשון הסמ"ק הובא בתשו' מהר"י בי רב שכתב וז"ל אמנם בדין מרומה מצוה לדרוש ולחקור כפי היכולת עכ"ל, א"כ בודאי דמותר להבית דין להשתמש במכונה זו בקבלת העדות, ואולי גם חיובא מדינא איכא, וזה נכלל בכלל לדרוש ולחקור "כפי היכולת" שכתב הסמ"ק. ובאמת יש לומר דגם ב"ד של שלמה שהשתמשו במכונה המגלגלת זהו רק בדין מרומה, וכן מורה לשון הילקוט אסתר הנ"ל, שכתב "וכד הוו עיילין סהדי די סהדין שקרא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין", ומלשון סהדי די מסהדן שקרא, מוכח דרק כשחשדו העדים למשקרים הוו מנגנין פקעין.

תבנא לדינא, דבדיני נפשות ודאי דאין הב"ד רשאין לקבל עדות ע"י המכונה הנ"ל, משום דהוי בגדר חוסמין, ואפילו בדיני ממונות ג"כ אין להשתמש במכונה זו לקבלת העדות משום נעילת דלת, כמו דלא בעינן דרישה וחקירה בד"מ מהאי טעמא, אולם בדין מרומה דלכ"ע מצוה לחקור ולדרוש כפי היכולת, בודאי דרשאין הב"ד לחקור העדים ע"י מכונה זו.

והנה אם קבלו העדות בדין מרומה ונמצאת המכונה רותחת שזה מורה שהעדים משקרים, נראה ברור דעדותן בטילה, אע"ג דהמכונה לא הוי ברור גמור דמשקרים רק הוכחה יש דאינם אומרים האמת, והוי בגדר אומדנא דמוכח, מ"מ אין לדון עפ"י עדותן כלל, כמ"ש התוס' סנהדרין ל"ב ד"ה כאן בדין מרומה, לא שיודעין בו שהוא מרומה, דא"כ אין לדונו כלל כדדרשינן שבועות דף ל' מדבר שקר תרחק, עכ"ל, ומבואר מדבריהם דביודעין שהוא מרומה עדותן בטילה, וא"כ ע"י האומדנא דמוכח של המכונה בודאי דהוי בגדר שיודעין בו שהוא מרומה, וממילא דאין לדון כלל עפ"י העדים, ח"ב.

ועיין בנתיבות המשפט סי' ט"ו, דבאומדנא שהיא ידועה לכל העולם כגון ידענא בי בתפא דלא אמיד כתובות פ"ה, יש לדיין לדון באומדנא זו ואפילו להוציא עי"ש, וא"כ בודאי דאומדנא זו לא גריעי מהך אומדנא דתפא, וממילא דעדותן בטילה כנ"ל [עג].

בדברי הש"ס מכות דף ה' "איסטטית היא זו"

אך זה יתכן רק בדיני ממונות, אבל אם אירע שקבלו עדות בדיני נפשות ע"י מכונה כזו ונמצאת רותחת, יש לעיין אם עדותן בטילה. ולכאורה הי' נראה דתליא בפלוגתת ר' יהודא ורבנן במס' מכות דף ה', באו עדים והזימום באו אחרים והזימום אפילו מאה כולן יהרוגו, ר' יהודא אומר איסטטית היא זו ואינו נהרג אלא כת הראשונה בלבד, עכ"ל הש"ם, ועי' בריטב"א למס' מכות שכתב דפלוגתא דר"י ורבנן היא, דר"י אזל בתר אומדנא והא מיחזי ליה אומדנא דמוכח דשיקרא קאמרי וכו', ורבנן דמתניתין לא אזלי בתר אומדנא עכ"ל, ומבואר מזה דלרבנן דנין על פי עדים המוזמים אעפ"י שיש אומדנא גדולה ומוכחת שמשקרים הם, כדקאמרינן שם אטו כולי עלמא גבי הני קיימי, מ"מ אין מתחשבין עם האומדנא. והביאור בזה הוא, דכיון שגזרה תורה על פי שנים עדים יקום דבר, והרי כבר יש אפשרות שהם משקרים מ"מ דנין והורגין על פיהם, דאם לא כן לעולם לא יקום דבר המשפט, וע"כ סבירא להו לרבנן דאף אם יש אומדנא שמשקרים אין לנו רק לדון על פיהם, שכן גזרה תורה. וכן הוא לשון הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות סנהדרין, שאחרי שהאריך דיש לו לדיין לדון כפי ראות עיניו, כתב וז"ל אם כן למה הצריכה התורה שני עדים, שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פיהם אעפ"י שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר, עכ"ל.

וא"כ בנ"ד, דמכונה זו אינה בירור גמור דמשקרים, דכבר אפשר שימצא מיעוט אנשים שאף שאומרים האמת מ"מ המכונה מראה סימני רתיחה, ולא הוי רק אומדנא גדולה דמשקרי, וכיון דלרבנן דמתניתין אין מתחשבין עם האומדנא גבי הזמה, הוא הדין דאין מתחשבין עם האומדנא של המכונה ועדותן קיימת. ואף לר' יהודא דאיסטטית היא זו, וע"י האומדנא עדותן בטילה, גם במכונה זו אם נמצאת רותחת שזה הוכחה דמשקרים עדותן בטילה. ולהלכה הרמב"ם בפרק כ' מהלכות עדות והטוח"מ סי' ל"ח פסקו הלכה כרבנן, וא"כ בודאי דאין המכונה מגרע כלל כח העדים כיון דאיפסקא הלכתא כרבנן [עד].

אולם באמת נראה דבנ"ד גם ר"י יודה דעדותן קיימת, ושאני התם באיסטטית דמיירי בהזמה, דחידוש הוא דמאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני, דמהאי טעמא ס"ל לרבא ב"ק דף ע"ב דעד זומם מכאן ולהבא הוא נפסל, דכיון דחידוש הוא אין לך בו אלא חידושו, וע"כ סבירא ליה לר"י דאיסטטית היא זו ויש אומדנא דמשקרי לא מהימני האחרונים, דכיון דחידוש הוא אין לך אלא חידושו דדוקא כששני הכתות שוין בנאמנותן או גזרה התורה דהמוזמים נאמנים, אבל אם יש אומדנא דמשקרי אינם נאמנים יותר מהראשונים, אבל בסתם שני עדים שמעידים אף דיש אומדנא דמשקרי דנין על פיהם כמו לרבנן.

והנה עד כה דברנו מתועלת המכונה גבי קבלת עדות. ואולם יש לעיין עוד אם יש מקום למכונה זו גבי הודאת הבעלי דין, כגון ראובן תובע משמעון מנה ושמעון טוען פרעתי דעפ"י דין צריך שמעון לישבע כדין כופר הכל, מה יהי' דינו אם שמעון טען טענת פרעתי באמצעות המכונה ונמצא שאינה רותחת דזה מורה שאומר אמת, אם יש בכח ידיעה זו לפוטרו משבועת היסת של כופר הכל.

בפלוגתת הראשונים אי עד המסייע פוטר משבועה

ולכאורה נראה דתליא בפלוגתת הראשונים אי עד המסייע פוטר משבועה, עי' חו"מ סי' פ"ז דיש בזה ג' שיטות, דעת הבעה"ת והרמ"ה הובאו בב"י חו"מ סי' פ"ד דאין עד המסייע פוטר אפילו משבועת היסת, ודעת הרמב"ן והר"ן דפוטר משבועת היסת אבל לא משבועת התורה, עי' ש"ך חו"מ סי' פ"ז ס"ק ט"ו, ודעת המהר"ם מרוטנברג והרא"ש והטור דעד המסייע פוטר אפילו משבועת התורה.

והנה לשי' זו נראה ברור דהגדת הבע"ד באמצעות המכונה מהני לפוטרו משבועה, דאף דלא הוי בירור גמור דאינו משקר מ"מ כיון דרובא דאינשי אינם יכולים לשקר והמכונה לא תהי' רותחת, א"כ איכא רוב המסייע לפוטרו מן השבועה, וכבר נודע מ"ש הברית אברהם חו"מ דרוב עדיף מע"א, ואם עד המסייע פוטר משבועה מכ"ש רוב המסייע, עיש"ה בדבריו, שהעלה דאף לשיטת הסוברים דעד המסייע אינו פוטר משבועה מ"מ רוב המסייע פוטר לכ"ע, ויסודו בזה הוא דהרי שבועה אינה אלא בירור שציותה התורה לברר שטענתו אמת, וא"כ לפמ"ש בהגהמ"י הובא בגליון הש"ם יבמות קכ"א גבי טבע תמא דאמר ר' נחמן האלקים אכלו כוורי לתמא, והקשה דאיך נשבע ר' נחמן הא כיון דאשתו אסורה לינשא במשאל"ם אלמא דמספקא ליה אי מיית או לא, ותירץ דכיון דרובם אין ניצולין שפיר נשבע ר"נ, דאפילו בד"נ אזלינן בתר רובא, ורק בעריות מחמרינן דלכתחילה לא תינשא, עי"ש דמבואר מזה דיכולין לישבע על הרוב שכן הוא. וא"כ היכא דאיכא רוב המסייע להנתבע הרי הב"ד בעצמן יכולין לישבע שכן הוא, וממילא דאין צורך ותועלת כלל בשבועת הנתבע להכחיש את העד כדי לברר האמת, דהרי מעצמינו אנו יודעין שכן הוא כיון דמותר לנו לישבע שכן הוא, זה תורף דבריו. וא"כ גם בהגדת הבע"ד ע"י המכונה איכא רוב המסייע לנתבע ופטור מן השבועה, ובזה י"ל דגם הרמב"ן והבעה"ת הנ"ל דסברי דאין עד המסייע פוטר מ"מ מכונה זו עדיפה מעד המסייע כנ"ל [עה].

בענין מכונת אמת

ב"ה. יא ארד א', הודעת בעמים עזך (תשמ"ד) לפ"ק.

הוגש לפנינו עדעוד על פסק הדין של בית הדין האזורי חיפה, מיום ג' אב תשמ"ג, בדעת הרוב שדחה את תביעת הבעל לגידושין, העובדות כדלהלן:

הבעל הגיש תביעה לגידושין בטענה שאשתו התיחדה במקום מבודד עם נותן העבודה שלה, וחושד בה שבגדה בו, האשה טוענת שאמנם הסתגרה עם נותן העבודה שלה, אבל זה היה אך ורק בקשר לעבודתה בניהול החשבונות שלו, וזה היה בצהרי היום ובמקום ישוב, בבית שמסביבו גרים שכנים רבים, ומעולם לא עלה במחשבתה לבגוד בבעלה ח"ו, הבעל דרש מבית הדין להורות לשלוח אותה לבדיקת פוליגרף, שנקראת מכונת אמת, לברר אם היא דוברת אמת, בית הדין בדעת הרוב דחה את תביעת הבעל מכל וכל, ופסק שהאשה מותרת לבעלה, ועליו להשלים עמה, וזאת על סמך ההלכה בקידושין (פא.) שאין אוסרים על היחוד. וכן פסק הרמב"ם (פרק כב מהל' איסורי ביאה ה"ג), והטוש"ע אה"ע (סי' כב ס"ב וסי' קעח ס"ו). אולם לדעת המיעוט יש לשלוח את האשה להבדק במכונת אמת, כדרישת הבעל, ודק לאחר תוצאות הבדיקה תנתן החלטה מצד ביה"ד בהתאם. על החלטת הרוב הגיש הבעל עדעור, וחזר על דרישתו לשלוח את האשה להבדק במכונת אמת.

ב) **ועתה** נבאר אם יש לסמוך על בדיקת הפוליגרף שנקרא מכונת אמת, ולפי מה שהוסבר לנו מפי מומחים לדבר, כי ברישום של המכונה אין הוכחה ברורה וחותכת לאמיתות הענין הנדרש, אלא עם התרשמותו ושיקול דעתו של החוקר ומפעיל המכונה, ע"פ התנהגות הנחקר ולחץ הדם שלו וכיו"ב, ואין זה אלא אומדנא בעלמא. והרי ידוע שגם בדיני ממונות אין הולכים אחר אומדנא, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהל' נזקי ממון הי"ד) וח"ל: שור שהיה רועה ע"ג הנהר ונמצא שור הרוג בצדו, אע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח אין אומדים בידוע שזה נגחו, ואפילו גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו אין אומדים בידוע שזה הרגו, עד שיראוהו עדים כשרים. ומקורו בב"ב (צג.), ושבועות (לד.), וכרבנן דד' אחא. וכ' הרב המגיד, שכן דעת הרי"ף בהלכות. וכן פסק מרן בש"ע חו"מ (סי' תח ס"ב). וכתב המהר"י קולון (שרש קכט), שאפי' באומדנא רבה כההיא דד' שמעון בן שטח (בשבועות שם), שאמר, אראה בנחמה אם לא ראיתי באחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי הסיף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, מ"מ לא אזלינן בתר אומדנא, ואפי' בדיני ממונות, וכדמוכח מהגמ' (שבועות שם). ושכן דעת הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג, דקי"ל כרבנן דד' אחא דלא אזלינן בתר שום אומד כלל, ואע"פ שהמרדכי בתשובות השייכות לסדר נשים נראה דס"ל כד' אחא, סמייה להאי מקמי כולהו הני רבוותא שהבאתי, ועוד דכל היכא דאיכא פלוגתא דרבוותא אמרינן המוציא מחבירו עליו הראיה וכו'. ע"ש. ומרן הב"י חו"מ (ס"ס טו) ציין לדברי המהר"י קולון הנ"ל, וכ"כ בפשיטות בשו"ת אבקת רוכל (סי' פז דפ"ב ע"א), דאפי' באומדנא דמוכחא טובא לא מפקינן ממונא. וכ"פ הרדב"ז בתשו' ח"ב (סי' תרעח). ע"ש. וכל שכן באומדנא של החוקר במכונת האמת דלא הויא אומדנא דמוכחא כלל. ועוד שאנו צריכים לסמוך על החוקר שהוא עד אחד, ואפילו אם הוא ארם כשר, מ"מ הא קי"ל כמ"ש הרמ"א בהגה (אה"ע סי' יא ס"א) עד אחד בדבר מכועד לאו כלום הוא, וכתב הבית שמואל (שם בס"ק יד) שאפי' מהימן ליה כבי תרי מותרת לגמרי, וכ"כ הרמ"א בתשובה (סי' יב). והמהר"ם מלובלין (סי' פ). וכ"כ בביאורי הגר"א (שם ס"ק יז). ע"ש. וא"כ אין החוקר יכול להעיד שההסתגרות היתה בדרך של כיעור ע"פ תוצאות הבדיקה של הפוליגרף. ולפע"ד אפי' לאוקומי ממונא דמהני אומדנא, וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' רד), מ"מ בדיקת הפוליגרף לא חשיבא אומדנא אפי' לפטור. דהויא אומדנא גרועה, כי לפעמים יש סיבות מיוחדות להתרגשות הנחקר ועליית לחץ הדם שלו, ואין הכרח כלל לקבוע שהוא משקר. וע' בשטה מקובצת ב"ב (קמח:) בשם רבינו יונה. ובטוש"ע חו"מ (סי' סה סעיף יז). ובקצות החשן (סי' רנ סק"ה). ובשו"ת הרמ"ץ (חאו"ח סי' טו). ובשו"ת באר יצחק (חאה"ע סי' י ענף ד). והנה כבר אמרו בר"ה (כא:) בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת לדון דינים שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה, יצאה בת קול ואמרה לו, וכתוב יושר דברי אמת, על פי שנים עדים יקום דבר. וע' בתרגום שני אסתר, כרהוה סליק שלמה מלכא ויתיב על כורסיא דמלכותא וכו', וכל סביא הוו יתבין מימיניה ומשמאליה ודיינין דינא דעמא, וכד הוו עיילין סהדיא די סהדין שקרא קדם שלמה מלכא, הוו מנגנין פקעין, גלגליא חזרין, תורין געיין, אריותן נהמין, דובין חטפין אמרין, נמרין בעיין וכו', למחטף לבהון דסהדיא דלא יסהדון שקרא, והוו סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא, ואי לא עלמא מתעקר בגינן. וכן הוא בילקוט שמעוני אסתר (רמז תתרמו). ובתוס' יומא (נד:) כתבו, אמנם על דבר כסא שלמה אני תמה, דכתיב ושנים אריות וכו', ואין לומר שעל פי הדבור היה, כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכדאמרינן בתמורה (טז.), וי"ל דמיגרד מילתא שאני, וכמו באליהו בהר הכרמל. (וע"ע ברברי הרמב"ם פ"ט מיסודי התורה ה"ג). וה"נ איכא מיגדר מילתא שכשהיו העדים באים להעיד בפניו היו האריות שואגים וכו', כדאיתא במדרש, ומתוך כך היו יראים להעיד עדות שקר. ע"ש. וזה כעין מ"ש מרן הבית יוסף (חו"מ ד"ס כח) לגבי איום על העדים בשבועה לומר אמת וכו'. ע"ש. אבל הבדיקה בפוליגרף לא תעלה ולא תוריד בברור האמת בנ"ד, כי יש אדם שהוא נקי וצדיק, ולפעמים מתרגש באופן יוצא מן הכלל, ולחץ דמו עולה וכו'. ועכ"פ לגבי לאסור אשה לבעלה בוראי דלא מהני בדיקת הפוליגרף, ואפילו אם יהיו תוצאות הבדיקה שאין האשה דוברת אמת, מאחר שאפי' אומדנא דמוכחא אין בה כדי להוציא אשה מבעלה, וכמ"ש השבות יעקב ח"א (סוף סי' קיג) וז"ל, ובנ"ד אפי' אי נימא דהוי אומדנא דמוכחא טובא, אע"ג דאפשר דמהניא לגבי נחבל שנוטל בלא שבועה, מ"מ לענין להוציא אשה מבעלה לא מהניא, וכמה קשים גידושין (סנהדרין כב.). ולדעת כמה פוסקים דיני נשים כדיני נפשות דמי וכו'. ע"ש.

ג) **ותבט** עיני בשו"ת עמק הלכה בוימל ח"ב (סי' יד סוף עמוד רלו), שתפס שתוצאות בדיקה של הפוליגרף הוי בגדר אומדנא דמוכח, ולכן אם בית הדין קבלו עדות, ובבדיקת הפוליגרף יצא שאין העדים אומרים אמת נראה ברור שעדותם בטלה, דחשיב דין מרומה, (וכדקי"ל בשבועות (ל:), מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידים אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצואר העדים, ת"ל מדבר שקר תרחק. וכן פסק הרמב"ם פכ"ד מהל' סנהדרין ה"ג, והטוש"ע חו"מ סי' טו ס"ג.) וע' בתוס' סנהדרין (לב:) בד"ה כאן בדין מרומה, לא שיודעים בו שהוא מרומה, שא"כ אין לדונו כלל, כדדרשינן הכי בשבועות (ל:) מדכתיב מדבר שקר תרחק. ומבואר מדבריהם שביודעים שהוא מרומה עדותם בטלה, וא"כ ה"נ שע"י האומדנא דמוכח של מכונת האמת, בוראי דהוי בגדר שיודעים בו שהוא מרומה, וממילא אין לדון כלל ע"פ העדים. ומבואר בנתיבות (סי' טו) דבאומדנא הידועה לכל העולם כגון ידענא ביה בחסא דלא אמיד (כתובות פה:), יש לדיין לדון ע"פ אומדנא זו אפילו להוציא, וא"כ ה"נ בוראי דאומדנא זו לא גריעא מאומדנא דחסא, וממילא עדותם בטלה. עכת"ד. ולפע"ד שהפריז על המדה לתת אמון כל כך בתוצאות בדיקת הפוליגרף נגד עדות עדים כשרים, שאפי' אם נאמר דמידי שהדיינים בקיאים בטיב בדיקת הפוליגרף, וראו בעצמם תוצאות הבדיקה, אין בכח אומדנא זו לבטל עדות של עדים כשרים. ורק מן הראוי שיחקרו וידרשו עד שיגיעו לאמת, אבל לפסול עדות של עדים כשרים בגלל תוצאות בדיקת פוליגרף אין לזה כל יסוד, וכ"ש אם התוצאות נתקבלו ע"י חוקר, שאין עדותו של אחד במקום שנים. ומ"מ יש לדון במ"ש שם (סוף עמוד רלז), אם יש בתוצאות בדיקת פוליגרף לפטור משבועת היסת, כגון בכופר בכל או שטוען פרעתי, ונבדק במכונת אמת ונמצא שהוא דובר אמת, וכתב, שאע"פ שאין זה בירור גמור שאינו משקר, מ"מ כיון שע"פ הדוב התוצאות של הבדיקה נכונות, והוי רוב המסייע דעדיף מעד אחד וכו'. ע"ש. ולפע"ד כיון שנראה מדברי מרן הש"ע (סי' פז ס"ו) דס"ל שעד המסייע אינו פוטר משבועה, יותר יש לצדד שבבדיקת פוליגרף לא נפטר משבועה, כיון שאין כאן אלא אומדנא גרועה דלא אזלינן בתרה, גם נ"ל שאע"פ שלענין להחזיק ביד הנתבע סמכינן על אומדנא דמוכחא, וכמ"ש הרדב"ז ח"ד (סי' דד) הנ"ל, וכ"כ בשו"ת משנת רבי אליעזר די טולידו ח"ב (חאה"ע סי' ח, דס"א ע"ב) בשם הרב מטה שמעון, שאף הרא"ם והמהריב"ל והמשפט צדק שכתבו דלא אזלינן בתר אומדנא אפי' בממון, היינו דוקא להוציא ממון, אבל להחזיק שפיר אזלינן בתר אומדנא. ע"ש. מ"מ אומדנא של מכונת הפוליגרף גריעא טפי, ולא אזלינן בתרה, אפי' להחזיק. ואולי אם במשך הזמן ישכללו אנשי מדע את המכונה שתהיה אמתית ומרוייקת יותר, אז יש לדון בהתאם לתוצאות הבדיקה של המכונה. אבל לעת עתה אין נ"ל לסמוך על תוצאות בדיקת הפוליגרף. ועוד חזון למועד.

ד) **איברא** דאיכא למידק בהא דאמרינן בב"ב (נח.) בעובדא דרבי בנאה, באחר ששמע מאשתו שרק אחד מעשרה בניה מבעלה, והשאר מאחרים בזנות, וציוה שכל נכסיו יהיו לבן אחד מבניו, ולא ידעו למי מבניו הוריש נכסיו, והורה רבי בנאה שילכו ויחבטו על קבר אביהם עד שיגלה להם למי נתכוון, הלכו וחבטו על קבר אביהם, חוץ מבן אחר שלא הלך, ופסק רבי בנאה שכל הנכסים לבן הזה. ולכאורה איך סמך ר' בנאה על אומדנא זו להפקיע דין ירושה מכל שאר האחים, ומכל שכן אם יש מקום לומר שהאשה טועה בזה, שהרי רוב בעילות אחר הבעל, אלא אם כן נאמר שנולדו כשהיה זקן, וכמ"ש מהרש"ל בחכמת שלמה פסחים (פז.) דבכה"ג לא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל. וכמו כן יש להעיר על מ"ש בספר חסידים (סי' רלב) במעשה של רב סעדיה בן יוסף, שהדם של הקזת הבן נבלע בעצם אביו, ומזה דן שהוא הבן, ונתן לו כל הנכסים של אביו. ואיך סמך על אומדנא זו לזכות בירושה, וע' באליה רבה (סי' תקסח ס"ק טו) שהקשה בההיא דב"ב (נח.) דקאמר חבטו קברא דאבוכן, ואינו אלא שודא דדיינין, כמ"ש הרשב"א, ולא עביד כההיא דרב סעדיה. וצ"ע. ועכ"פ בנ"ד אילו ידענו שהפוליגרף קובע בוראות אם הנחקר דובר אמת או לא, היה כראי לשלוח את האשה לבדיקה, כדי להסיר החשד מלב בעלה, ואולי ע"י כך יחזרו לחיות בשלום, כיון שנתמלאה דרישתו. ומ"ש חד מינן נר"ו שאין ביה"ד חייב לחקור אחר עדים וכיו"ב כל עוד לא באו לפניו, כדי לאסור אשה על בעלה, וכמ"ש החת"ס (חאה"ע ח"ב סי' קעד), ובשו"ת שערי דעה ח"ב (סי' רכט), אינו מוכרח, כיון שהבעל צווח כברוכיא לבדוק את האשה בפוליגרף, והיכא דאיכא לברורי מבררינן, ברם בקושטא כיון שאין הבדיקה הזאת מכרעת, אין צורך לשלוח את האשה לבדיקה, והצדק עם ביה"ד האזורי בדעת הרוב, לפיכך דוחים את ערעורו של הבעל. ועליו לחזור לחיי שלום עם אשתו.

עובדיה יוסף

ציץ חלק טז — סימן מז אליעזר

י) **הובעה** משאלה לשלוח את האשה לבדיקה במכונת־אמת.

ולדעתי אין לזה כל מקום בהלכה, וזאת הן מכח זה שאין בכחה של מכונה הזאת להוכיח בבטחה, והן מכח זה שכמה וכמה תקלות נגרמות לא פעם במכונה מסיבות שונות, כאשר גם אלה הדנים בערכאות מודים לכך.

וכבר קבעו לנו חז"ל בפסחים ד' נ"ד ע"ב דאחד מהשבעה דברים המכוסים מבני אדם הוא שאין אדם יודע מה בלבו של חברו.

והעיקר בזה על שאין לסמוך ולדון על יסוד מכונה כזה, הוא מפני, שגזירת התורה היא שרק על פי שנים עדים יקום דבר. וכבר היה הדבר לעולמים שהחכם מכל אדם רצה להמציא דיון עפ"י דברים שבלב, לפי גודל חכמתו בטבעי בני האדם ומחשבותיהם, והניעו אותו מן השמים מזה, כמאמרם ז"ל: בקש קהלת לדון בדינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה יצתה ב"ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים וגו' (ר"ה ד' כ"א ע"ב).

והא נעלה מכל ספק כי חכמת שלמה להכיר מה דבליביה דאינשי ואם דיבורם בפיהם אמת, היתה בודאי גדולה פי כמה וכמה ממה שמכונת אמת בידה להוכיח, ובכל זאת מנעו מכך מן השמים שלא ידון עפ"ז אלא: "וכתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים וגו'". ומזה איפוא דעל אחת כמה וכמה שאין כל מקום לפי ההלכה להסתייע בפסיקת הלכה על יסוד תוצאות של מכונת־אמת, וממילא אין כל מקום לחייב את האדם להבדק במכונה כזאת.

[**ויעוין** בזוה"ק פ' יתרו ד' ע"ח ע"א שכתוב ששלה"מ היה ביכלתו להיווכח על כך עפ"י "דינין שבלב" באמצעות הכסא שישב עליו, כי "כל מאן דקריב לכורסיה וכל מאן דמקרב בשקרא משכשכא ההוא דיוקנא והוה ידע שלמה מלכא דבשקרא קאתי". וזהו מן מכונת־אמת מהסוג הנבחר ביותר. ומה שמשמע מזוהר זה שבאמת דן שלה"מ עפי"ז, אין מ"מ ללמוד מזה למעשה, כי להלכה עלינו לנקוט כפי הכרעת הגמ' בזה. וגם יתכן שאפי' להזוהר רק התחיל לדון עפי"ז (יעוין במהר"ץ חיות ר"ה שם) אבל אח"כ מנעו אותו מן השמים מכך].

אגרות אבן העזר חלק ד — סימן צח משה

חולה שאינו יכול לדבר ולרמוז אם יכול לגרש ע"י פאליגראף

כ"ח כסלו תשל"ט

לכבוד הרה"ג מהר"ר אלימלך שכטר שליט"א.

הנה חולה שאינו יכול לדבר ואף לא להרכין ראשו ולרמוז באופן אחר ומכירין כוונתו לגרש אשתו ע"י המכונה פאליגראף (גלאי שקר) שרושמת דפיקות לבו וכדי, ג"כ אם באותה שעה בדקוהו בענינים אחרים וראו שהשיב נכון בידיעת והבנה במה שהשיב ותיכף שאלוהו אם רוצה ליתן גט לאשתו, יש לסמוך על זה, כמו שהשיב חתני הרה"ג מהר"ר משה דוד טנדלר שליט"א בשמי, אך בכל מגרש צריך לעשות באותה השעה גם בדיקות אחרים ולא לסמוך לעולם על מה שבדקו פעם אחת איזה חולה.

ידידו,

משה פיינשטיין

שו"ת קונטרס עלעקטריק באר משה

סימן עט

נשאלתי ליידעקטער בלשון המדינה, המגלה אם אחד אומר שקר, אי יש לו מקום במשפטי התורה לענין תובע ונתבע ערות וכיוצ"ב.

השבתי בודאי מחוייבים אנו להודיע את העדים — אם מסופקים באמונתם — שיבדקו אותם ע"י כלי זה, אפילו אם לא נעשה כן עכ"פ יראו לנפשם פן ואולי יבדקו אותם, אולם בדין מרומה החיוב מוטל על הב"ד לעשות כל ההתפעלות לברר האמת, ואם אפשר מחוייבים לבדקם ע"י כלי זה ולפסול עדותם אם הכלי יגלה ששקר העידו.

א) **לכאורה** אין חדש תחת השמש, הנה התוס' (יומא כ"ד א' ד"ה כרובים) כתבו (באמצע התוס' בע"ב) על כסא שלמה אני תמה דכתיב ושנים אריות עומדים אצל הידות ושנים עשר אריים וגו' (מלכים א' י') ואין לומר דעל פי הדיבור הוה כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (דה"א כ"ט) שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ואיכא למימר בהא מיגדר מילתא שאני כמו אלי' בהר הכרמל, ושמא בהא מילתא נמי איכא למיגדר מילתא שכשהיו עדים באים להעיד בפניו היו אריות שואגים ונוהמים כמו שיש במדרש ומתוך כך היו מתפחדים להעיד עדות שקר עיי"ש, הרי שהשתמש שלמה בשום מכונה להפחיד העדים שלא יעידו עדות שקר, אבל בודאי איננו דומה לעניינינו. אולם יותר מזה מפורש בילק"ש (אסתר א' סי' תתרמ"ז) על הקרא (מ"א י') ויעש המלך שלמה כסא וכו' וכשמעלים את העד לפני שלמה היו מנגנות פוקטים (מנגנון מכונה, מאשינע) גלגלות חוזרים, אריות נוהמין נשרים פורחין, טווסים רסין, ולמה, לחטוף לבם של עדים בשביל שיעידו אמת וכו' עכ"ל. הרי שעשה שלמה מכונה היינו גלגלין להפחידם שיעידו האמת, וא"כ איננו רחוק שעפ"י תורתינו הק' מותר לנסות העדים וגם לבדוק התובע והנתבע בליי דעדעקטער ג"כ, לדעת אם אומרים האמת או לא.

אבל באמת אין משם דמיון לשאלתינו, דבודאי לעשות כל ההתפעלות שיעידו העדים האמת ולא ישקרו ח"ו, שרי ושרי, אבל אחר שהעידו או בשעת עדות לחשדם שמעידים שקר ויהי' שרי לעשות פעולות לדעת אם האמת מעידים או לו אין לנו ממעשה שלמה המלך שום ראיה כלל.

אבל עכ"פ בדין מרומה שמלוה לעשות דרישה וחקירה גם בדיני ממונות כמבואר בסנהדרין (ל"ב ע"א) ועיין רמ"א (חו"מ סי' ט"ו) וסמ"ע (סי' ל' סק"ג) בודאי שרי לבדוק העדים בהליי דעדעקטער לברר האמת ומכונה זו הוא קיום הדין של חקירה ודרישה כפי היכולת שבידינו, ואם המכונה מראה שהעדים משקרים, היינו שהמכונה מזעזע, אם עדותן בטיל והב"ד איננו יכול להוציא ממון מהבע"ד כפי עדותם, או אין כח ביד המכונה לעכב עדותם, והב"ד מחוייב לחקור ולדרוש העדים ואם לא יעלה בידם לתפוס אותם, עדותן קיימת והב"ד מחוייב להוציא ממון עפ"י עדותם, לכאורה לפי מה שכ' התוס' (יומא הנ"ל) דלמיגדר מילתא עשה שלמה, כמו כן יש לנו לכאורה לומר דלמיגדר מילתא הליי דעדעקטער מרשיע העדים ואין מוציאין ממון על ידם, אבל זה טעות דהלא שם עשה למיגדר קודם שהעידו אבל לא כן אחר עדותן, ובודאי קשה לדחות עדות שעפ"י התורה היא עדות כשרה. אבל יש לי לכאורה ראיה חותכת שבאמת אין לפסוק עפ"י עדותן כשהמכונה מראה שמשקרין, דהתוס' במס' ב"ב (ח' ב' ד"ה דין אמת לאמיתו) כתבו, כיון שיודעים שמשקרים, כדדרשינן (שבועות ל' ב') לאמיתו שלא יטו את הדין עכ"ל, וכ"כ במגילה (ט"ו ב' תוד"ה זה) וז"ל נראה דמשום הכי נקט אמת לאשמעינן דבדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתברר האמת ואז ידונו אותו לאמיתו עכ"ל, (ועיין ב"י ב"ח ופרישה חו"מ סי' א' ובמהרש"א שבת י' א' וב"ב ח' ב' הנ"ל), וכוונת דבריהם ז"ל עפ"י מה שכ' התוס' (סנהדרין ל"ב ב' ד"ה כאן בדין מרומה) וז"ל לא שיודעים בו שהוא מרומה דא"כ אין לדונו כלל כדדרשינן בפרק שבועת העדות (ל' ב') מדבר שקר תרחק עכ"ל, פי' דלא כמו שפירש"י (בפי' הב') סנהדרין (שם) מרומה שבית דין מכירין בתובע זה שהוא רמאי או מבינים טענות רמאי בדבריו עיי"ש, אלא כפי' הא' שיש להם אומדנא שהוא דין מרומה עפ"י מה שמכירין בתובע זה שהוא רמאי, אבל אם מבינים טענות רמאי בודאי אין לדונו כלל דמדבר שקר תרחק, וגם ע"י הליי דעדעקטער איכא אומדנא, הגם שאינו אומדנא דמוכח, אבל עכ"פ אומדנא הוי, לא פחות ממכירין בתובע זה שהוא רמאי, ועיין בנתיבות (סי' ט"ו) מה שכ' שגם להוציא ממון דנין באומדנא כ"ש שלא להוציא כבנידון דידן בודאי אמרינן אומדנא.

ואפשר לומר דלא עשה שלמה כל תחבולות להפחיד העדים שיאמרו האמת אלא בדיני נפשות כמו שמפורש בילק"ש (שם) שהרי בכסא שלו ע' קדראות לסנהדרין להציל הבע"ד ממיתה לא כן בדיני ממונות

סימן פ

ולענין תובע ונתבע, שהנתבע טוען פרעתי והתובע טוען שלא פרע וחייב לי החוב, והמכונה הנ"ל מראה שהנתבע אומר אמת כי בדקו אותו ולא זז המכונה ממקומו הא ראיה שאמת שבדבריו כן הוא שפרע אם יש לפטרו משבועת הסת ואת"ל דאין לפטרו אם ניסו את התובע ג"כ במכונה זו והראה שמשקר ואיכא לפנינו תרתי למיעותא שהמכונה הראה אצל התובע ששקר מדבר ואצל הנתבע שהאמת אומר מה יהי' דין הנתבע אם לפטרו בכה"ג משבועת הסת.

תשובת שאלה זו נמצא במחלוקת רבותינו הראשונים אי עד המסייע פוטר משבועה, וג' דעות בדבר א) דעת הרמ"ה דאין עד המסייע פוטר אפילו משבועת הסת, ב) דעת הרמב"ן דאינו פוטר משבועה דאורייתא אבל פוטר משבועת הסת, ג) דעת מהר"ם מרוט"ב הרא"ש

והטור דגם משבועת התורה פוטר (עיין חו"מ סי' פ"ז וש"ך שם סקט"ו ובב"י סי' פ"ד). ולענ"ד נראה דלהמכונה זו דינו כעד המסייע ופוטר עכ"פ משבועת הסת, וכ"ש כשאצל התובע המכונה מזעזע ואצל הנתבע מראה שהאמת אומר וסימנא מילתא שמשקר, אבל גם באם לא ניסו התובע רק הנתבע פטור משבועת היסת, אולם פשוט שאם ניסו אצל התובע והראה שאמת אומר וגם אצל הנתבע והראה שאמת אומר אז בודאי הנתבע חייב שבועת היסת. רק לפי דעת המבינים א"א להיות כי לפי דעתם כח המכונה הזה כמעט ברור מאה אחוזים.

ועתה השאלה עומדת על הפרק אם ניסו התובע והראה שאמת אומר והנתבע איננו רוצה ליקח המכונה כדי לנסותו אם מוציאין ממון על ידי המכונה וכ"ש אם ניסו אצל הנתבע ונמצא שקרן בדבריו אם בכה"ג בתרתי למיעותא אם מוציאין ממון מהנתבע. ונראה דאם הנתבע איננו רוצה ליקח נסיון המכונה אין להוציא ממון מהנתבע, אולם אם בתובע נראה על המכונה שהאמת תובע ואצל הנתבע נראה ששקר אומר בכה"ג הוי יותר טוב מחזקה שאין אדם פורע תוך זמנו שמוציאין ממון כמו כן בנידו"ד בכה"ג מוציאין מידו כנ"ל לפום ריהטא.

לגבי נפשות אין נפק"מ בזמנינו ולעתיד לבא לא יהי' נפק"מ כי לא יהי' בעלי עבירה כי כולם יהי' עוסקים בתורת ה' וכמים לים מכסין עיין תוס' ישנים יומא (י"ג א' ד"ה הלכה) בשם רבינו אריה ששמע בשם רבינו חיים ז"ל עיי"ש.

הרב יצחק צבי אושינסקי
דיין בבית הדין האיזורי, חיפה

מכונת אמת בהלכה

טרם ניגש לבירור ההלכתי יש להבין את מהותה הטכנית של בדיקה זו. לגופו של הנבדק מוצמדים חיישנים (אלקטרודות), הבודקים במהלך חקירתו את קצב הנשימה שלו, את דופק הלב ואת כמות הזיעה המופיעה על גופו. כל הנתונים הללו הם הקובעים בסופו של דבר את התשובה לשאלה - אמר אמת או שיקר. אדם המשקר, מפריש בלא רצונו חומצות מסוימות המשנות את מידת המליחות של הזיעה היוצאת ממנו. גם קצב הדופק שלו משתנה. גם פרמטר לחץ הדם נלקח בחשבון בבדיקה. הנבדק מתבקש לענות ב"כן" או "לא" על כל שאלה שהוא נשאל. בדרך כלל, אין אדם מסוגל לשלוט על מחשבותיו. כאשר אדם משקר מתחוללים בגופו תהליכים בלתי נשלטים. לעיתים תשובת המכשיר הינה - "לא החלטי", תוצאה כזו פועלת בד"כ לטובת הנבדק. כל ספק בהחלטיות התשובה הוא לטובתו. בבתי המשפט אין תוצאות בדיקת הפוליגרף קבילות כראיה, ואולם לעיתים משתמשים בתוצאות בדיקה זו כדי לבסס ראיות שכבר קיימות. גם בהחלטיי בוררות בין שני בני אדם מתקבלת תוצאת בדיקה זו, כאשר תהליך זה מוסכם על שני הצדדים (ועי' בסוף המאמר תופקה של בדיקה זו בהסכמה, ע"פ ההלכה).

ראיות נסיבתיות בהלכה

ראיה ע"פ בדיקה במכונת אמת, לכאורה אינה יותר מאשר ראיה נסיבתית. הראיה שעליה ניתן להסתמך בד"כ הינה העדת עדים (ויבואר להלן שישנה ערות ראיה וישנה עדות ידיעה), ראיה נסיבתית הינה הוכחה שאינה ישירה, ראיה המתבססת על נתונים עקיפים שבכוחם ללמד על שורש הענין. הסקת מסקנות ע"פ בדיקת פוליגרף אינה מוכיחה ישירות שאדם זה ביצע את המעשה המיוחס לו, אלא שמתוך תגובותיו למספר שאלות המוצגות לו אודות המעשה, נובל ללמוד בעקיפין האם ביצע את המעשה הנ"ל או לא. להלן יובאו מספר דוגמאות לראיות נסיבתיות המובאים במקורות, ונבדוק האם תקפות הן בהלכה.

הרשעת אדם ע"פ בדיקת ר.נ.א. (ראיה נסיבתית): אדם הנחשד כעבריין, ואולם אין נגדו עדים המעידים על מעשהו, האם ניתן להפלילו באמצעות דגימות דם של החשוד (בדיקת ד.נ.א.) שנמצאו בזירת הפשע. לשאלה זו התייחס הגר"ש ואזנר שליט"א (בתשובה לרה"ג אלכסנדר לוינסון שליט"א, ומובא בספרו "סוגיות בהלכות צבא ומשטרה"), שם כתב הגרמ"ש קליין בשמו כך: "על דבר השאלה האם אפשר להוכיח הרשעת אדם במשפט על סמך בדיקה זו, התשובה, בדיני ישראל אין להוכיח הרשעת אדם על סמך הוכחות אפילו החוחכות ביותר, אלא על פי שני עדים יקום דבר". מקור לכך נוכל למצוא גם בגמרא בסנהדרין לו ע"ב. המשנה שם לו ע"ב כותבת ששאלו את העדים שמעידים על נפשות, "שמא תאמרו מאומד ז", ומבארת הגמרא שם ע"ב: "ת"ר כיצד מאומד, אומר להן שמא כך ראיתם שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג ספרפר, אם כך ראיתם, לא ראיתם כלום וכו', שו"ר אמרה תורה 'על פי שנים עדים יומת המת', היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו וכו'". ואמנם, בהמשך הסוגיה דנה הגמרא להתיר להסתמך על ראיה כגון זו בדיני ממונות, אודות גמל הנמצא הרוג בין גמלים, בידוע שהגמל האוחר שלידו הרגו, ואולם הרמב"ם בהלכות נזקי ממון פרק ח הלכה יד כבר פסק שאין להסתמך על ראיה זו, וכן אין לחייב במקרה של שור נגחן שהיה רועה ע"ג הנהר ונמצא שור נגוח הרוג בצידו, "עד שראוהו ערים כשרים", כלשונו שם (ועוד יש לחלק ולומר ששם איירי בעדות, משא"כ אודות מכתת אמת שלא איירי בעדות כלל). נמצאנו למדים שאין להוכיח הרשעת אדם על סמך ראיה נסיבתית.

מנהגי אבלות על מאבד עצמו לדעת (ראיה נסיבתית): בשו"ע יו"ד סימן שמה נפסק שמאבד עצמו לדעת אין מתעסקים עמו ואין מתאבלים עליו. מהו גדר "מאבד עצמו לדעת" לענין זה. בבאב רבתי פרק ב הלכה ב מובא גדרו של המאבד עצמו לדעת, שאמר שהוא עולה לראש הגג ויפול וימות, ואכן עלה לשם ונפל ומת (שלא מסתבר לתלות שנפל באונס). ואולם, ממשיכה הברייתא שם, מי שמצאו אותו חנוק וחלוי באילן או מצאו אותו מושלך על גבי חרב וכו', אין תולים שאיבד עצמו לדעת, ונוהגים עמו כככל נפטר רגיל, וכן נפסק בשו"ע שם. ומבאר הרמב"ן בתורת האדם, שאפי' שלא ראוהו קופץ מהגג, בכ"ז כיון שהצהיר על כוונתו זו, חזקה שכך נהג. הרמב"ם ביאר יותר מדוע אין לחשוש שמא נפל באונס ומת, משום שמדובר שאמר שעולה לגג ויפול, ומיד ראוהו עולה לגג דרך כעס או צער, ומיד לאחר מכן נפל ומת, וכן הובא בשו"ע שם. בפתחי תשובה שם ס"ק ב מחדש שאי אפשר להסתמך על ראיות נסיבתיות (כלליות) לכך שאדם איבד עצמו לדעת, וכך מביא בשם תשובת אבן שהם סי' מד: "נשאל באיש אחד שהלך בדרך הישר וסיגף עצמו בתענית ובטבילה ואח"כ האביד עצמו לדעת וגופא דעובדא הוי ביום א' הלך לטבול והגיד להאישה שדרה שמה 'אם יבקשוני תמצאוני בבית הטבילה' והלך ושהה שם וחזר לביתו ולמחר מצאוהו בביתו שוכב מגואל דם וסכין בידו ופרע בית השחיטה ומקודם באיזה ימים השחיז הסכין ואמר שרוצה לעשותו סכין של שחיטה ועל הכותל נמצא כתוב בכתב ידו שתלמידיו יגידו אחריו קדיש - אם נקרא מאבד עצמו לדעת. והשיב שלא ימנעו ממנו דבר. חדא - דאין זה מאבד עצמו לדעת כיון שלא ראוהו מאבד עצמו ולא סמכינן כאן אהוכחה ומה שצוה שיגידו עליו קדיש יש לומר שעלה חולשה בלבו והתיירא שימות וכו'". נראה א"כ ממקור זה לענין מאבד עצמו לדעת, שאין להסתמך על ראיה נסיבתית כדי לקבוע או להוכיח עובדה מסוימת (כגון שאדם זה אכן איבד עצמו לדעת) עד שיוכח הדבר באופן הקרוב יותר לודאי.

עדות על זנות - כדרך המנאפים (עדות נסיבתית): השו"ע באבן העזר סימן כ סעיף א פוסק את דין הרמב"ם שהבא על אחת מהעריות לוקה וחשוד על העריות. ומביא הרמ"א שם את דין הגימוקי יוסף ביבמות הפוסק שבעדות ביאת איסור אין צריכים העדים לראות כמכחול בשפופרת, אלא מספיק שיראו אותם העדים דבוקים זה בזה כדרך המנאפים, ונהרגים על זה וכן נאסרת האשה לבעלה עקב עדות זו. כן איתא גם בגמרא בגיטין פא ע"ב אודות עדות ביאה, דהעדות על היחוד הרי היא כעדות על הביאה ("הן הן עידי יחוד הן הן עידי ביאה", ומובא גם בשו"ע אבהע"ז סי' קמט סע' ב), זאת משום הסברא של "אש בעורת ואינו שורפה?" (ע"פ בית שמואל אבהע"ז ס' מב ס"ק יב). כשם שהאש ודאי שורפת את הנעורת, כך ודאי שהמתייחד עמה גם בעל אותה. נמצאנו למדים שישנה עדות נסיבתית שמועילה, כגון עדות זו. ואולם יש לומר שאין להשוות עדות זו לנידון שלפנינו (בדיקת הפוליגרף), משום שבעדות הנ"ל הסתפקו חז"ל בערות הנסיבתית רק משום שאין אפשרות אחרת היכולה להעיד יותר מעדות זו (כמובא בב"ש שם), משא"כ היכן שישנה אפשרות לעדות, אלא שחסרה עדות זו לפנינו, אזי אין להסתמך על בדיקת פוליגרף זו כראיה על מה שארע. עוד יש לומר שעדות זו על היחוד או על דרך הניאוף הרי היא עדות הקשורה לנסיבות המקרה, משא"כ תוצאת בדיקת הפוליגרף, שאינה קשורה ישירות לנסיבות המקרה, אלא רק מנסה לאשש או לסתור אותם לאחר מעשה.

עדות ידיעה (שלא ע"פ ראיית המעשה) בדיני ממונות ובדיני נפשות

כמה מקורות ישנם בהלכה בנידון ערות על מעשה שלא ראו אותו אך מתוקף הנסיבות שסביבו נראה שמוכרח שכך היה. ערות זו המכונה בהלכה "עדות ידיעה", לעיתים תוקפה כשאר עדויות ולעיתים לאו. בשורות דלהלן נביא דיני עדות זו ונבדוק האם ניתן להשוותה לואיה המתקבלת ע"פ תוצאות בדיקת הפוליגרף. ביחס לעדות על מעשה קידושין קובע הרמ"א באבן העזר סימן מב סעיף ד (בשם שו"ת הרשב"א) כך: "וצריכים העדים לראות הנתינה ממש לידה או לרשותה, אבל אם לא ראו הנתינה ממש לידה, אע"פ ששמעו שאמר התקדשי לי בחפץ פלוני ואח"כ יצא מתחת ידם, אינן קידושין, עד שיראו הנתינה ממש, ואין הולכים בזה אחר אומדנות והוכחות". ועי"ש בבית שמואל ס"ק יב המביא את דעת המרדכי בקידושין החולק על הרשב"א הנ"ל, וסובר שאפי' אם לא ראו העדים את הנתינה ממש אין לבטל את מעשה הקידושין, אם ראו בכ"ז דבר המוכיח, ואזי יכולים להעיד כאילו ראו את גוף המעשה. ומוכיח דבריו מדין "הן הן עידי יחוד, הן הן עידי ביאה", שאע"פ שלא ראו הביאה עצמה, סגי אם ראו את היחוד, משום שהיחוד הינו דבר המוכיח על הביאה, כך גם בנידון זה. לאחר מכן מביא שם הבית שמואל את דינו של הרמב"ם בענין עדות ידיעה, דהינו עדות שאינה על עצם המעשה, אך מתוך מה שכן ראו מסתבר גם על מה שלא ראו. וכך כתב הרמב"ם בהלכות עדות פרק יז הלכה א: "מי שהעידו לו אנשים רבים וגדולים בחכמה וביראה שהם אומרים שראו פלוני שעבר עבירה פלונית או שלוה מפלוני, אע"פ שהוא מאמין הדבר בלבו כאילו ראהו, לא יעיד עד שיראה הדבר בעיניו או שירדה לו הלווה מפיו וכו', שנאמר 'והוא עד או ראה או ידע', ואין לך עדות שמתקיימת בראיה או בידיעה אלא עדות ממון וכו'". הרמב"ם מחדש שבממונות מועילה גם עדות של ידיעה (כגון הודאתו של הלוה בפני הער). גם השו"ע (חו"מ סימן צ סעיף טז) פסק שבממונות תועיל ערות ידיעה (ומקורו בגמרא בשבועות מד ע"ב, מו ע"ב וכן הוא גם דין הרמ"ה המובא שם בטור). שם פסק שאם ראו עדים אחד נכנס לחדר עם חבירו כשהוא אינו פצוע, ויצא משם חבול, ולא ראו שהשני חבל בו, אם החבלה הינה במקום שאי אפשר שיחבול בעצמו, כגון בין כתיפיו (נשיכת שיניים בין כתיפיו), ולא היה עוד אחר עימם באותו מקום, נוטל הנחבל דמי חבלתו בלא שבועה. זאת משום שאנו בטוחים שהשני הוא זה שחבל בו, למרות שלא ראינו זאת בעינינו, זאת מטום שלא תחכן מציאות אחרת המסבירה את נסיבות חבלתו של הראשון. מצינו א"כ מדברי הרמב"ם ומדין חבלה, שבממונות מועילה גם עדות ידיעה (בנוסף לעדות ראיה), משא"כ בדיני נפשות, שם לא מועלה עדות כזו (כמובא בפירוש ברמב"ם שם). מסיק הבית שמואל מדברי הרמב"ם הנ"ל שגם בקידושין תועיל עדות ידיעה בלא ראיה (כגון בנידון הרמ"א, שראו את הטבעת יוצאת תחת ידי הכלה לאחר ששמעו שאמר לה החתן שתתקדש לו בזה), שהרי קידושין נידונים כדיני ממונות כגון לענין דרישה וחקירה. ועתה נדון, האם נוכל לדון דאיית תוצאות בדיקת הפוליגרף כעדות ידיעה, וא"כ נסיק שתועיל לפחות בדיני ממונות ככל שאר עדות ידיעה. ונראה שאין מקום להשוות בין הדברים. עדות ידיעה, למרות שאינה מעידה על כל פרטי המקרה, אלא רק מסיקה את מסקנותיו, עכ"פ הרי היא עדות על המעשה עצמו (עדות הקשורה לנסיבות הנדונות), תחילתו וסופו של המעשה הינם חלק מהעדות. ואולם, בדיקת הפוליגרף לעומתה, אינה עדות כלל. אין מעידה בדיקה זו על עצם המעשה כלל, לא על תחילתו ולא על סופו (אין היא משוייכת לנסיבות הנדונות), אלא הרי היא בסך הכל בדיקה צדדית שתוצאותיה אמורים לגלות את מה שהיה בעת המעשה עצמו. הלכך נראה לומר שלמרות שעדות ידיעה מועילה בדיני ממונות, אף על פי כך תוצאותיה של בדיקת הפוליגרף לא יחשבו כעדות לשם כך.

בדיקת פוליגרף - האם הוי כאומדן דעת

להלן יובאו בקצרה כמה מקורות מהם עולה כי לעיתים יכול הדיין לדון ע"פ מה שמסתבר לו בדעתו, אפי' כשאין לפניו עדות ברורה אודות העובדות. ויש לדון - האם יהיה נכון לומר שתוצאת בדיקת הפוליגרף הרי היא כאומדנא בלבו של הדיין שיוכל לפסוק על פיה גם ללא הערת עדים. איתא ברמב"ם בהלכות סנהדרין פרק כד הלכה א: "יש לדיין לדון בדיני ממונות ע"פ הדברים שדעתו נוטה להם שהן אמת והדבר חוק בלבו שהוא כן אע"פ שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה הוא יודע בודאי שהדבר כן שהוא דן כפי מה שידע". וממשיך

קובץ בית הלל — המשך

הרמב"ם ומדגים דבריו: "כיצד וכו' ואפי' היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן". יש לציין כמובן ששיקול דעתו האישי ואומרן לבו של הדיין צריכים להישען על בסיס מסויים כמובא בדוגמאות שהביא הרמב"ם, בגון על אדם נאמן אצלו או על עדות אשה, קרוב, עבד או סימנים שנתן הנפקר, ולא רק על שיקול דעת הנשען על אינטואיציה והרגשת הלב גרידא. לאחר הדוגמאות שמביא מסכם הרמב"ם: "וכן כל כיוצא בזה, שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין שידון כפי מה שיראה לו שהוא דין אמת". ושואל הדמב"ם "א"כ למה הצריכה תורה שני עדים?", שהרי יכול להסתמך הדיין רק על שיקול דעתו ואומרן לבו, ומשיב: "שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון ע"פ עדותן אע"פ שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר". עוד יש לציין בדברי הרמב"ם אלו דלמרות שבדיני ממונות לא מסתמכים על אומדנות (כדהובא כבר לעיל), וכן פסק גם הרמב"ם עצמו בהלכות נזקי ממון פרק ח הלכה יד אודזת שור שהיה רועה ע"ג הנהר ונמצא שור הרוג בצידו (וז"ל שם: "אע"ג שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישך, אין אומרים בידוע שזה נשכו וזה נגחו וכו' עד שראוהו עדים כשרים"), בכ"ז פה יהני אומדן דעת, משום דשונה אומדן דעתו האישי של הדיין מאומדנא דעלמא. וכן כתב בספר אבי עזרי בהלכות גירושין פרק יט הלכה כג, וז"ל בנוגע לענין אחר: "מאחר שוק משום אומד הדעת הוא, סמכו רק על אומד הדעת של ב"ד ולא ניתנה רשות לכל אחד ואחד לעשות כפי האומד דעתו". וע"י בשו"ע חו"מ סי' טו סע' ה המביא את הכלל הנ"ל שהובא לעיל בדברי הרמב"ם. ע"פ כל הנ"ל - האם נוכל להגדיר את תוצאותיה של בדיקת הפוליגרף כאומדנא, הנתונה לשיקול דעתו של הדיין? ונראה לומר מכח כמה סיבות (שיפורטו להלן) שאין לדיין להסתמך על בדיקה זו אפי' בגדר אומדנא ושיקול דעת מצדו.

ואלו הסיבות: א. בנתיבות המשפט חו"מ סי' טו סק"ב כתב שכל אומדנא זאת של הדיין יכולה להועיל רק לעניין לארועי שטדא אך לא יכול הדיין להוציא ממון על פיה שהרי מצינו שאין עד נעשה דיין ואין לך אומדנא גדול מזו שראה בעצמו. ומוסיף שם שישנו אופן שגם באומדנא ניתן להוציא ממון (כגון מה שמוציאים ממון מהיתומים באומדנא), זאת כאשר האומדנא היא גלויה לכל העולם כגון שידוע שהאדם אינו אמיד שזה ידוע לכולם, אך באומדנא הידועה רק לדיין ולא לכל העולם אי אפשר להוציא על פיה ממון. סברתו היא שכאשר האומדנא ידועה לכל העולם אין זה כבר בגדר של עדות ולכן אין חסרון של פסול בריין (עד שנעשה דיין). עולה עפ"ז שהוצאת ממון ע"פ בדיקת פוליגרף לא תיתכן אא"כ היא בגדר "גלויה לכל העולם", וזאת רק בדבר שגלוי בעצמותו (כגון זאת שהאדם אמיד) ולא באופן שידוע ע"י פענוח בדיקה. ב. כל המובא עד כה שניתן להסתמך על אמדן דעתו של הדיין הינו רק מעיקר הדין ולא בזמנינו אנו. דהנה, עי"ש ברמב"ם בהמשך דבריו בהלכה ב וז"ל: "כל אלו הדברים הם עיקר הדין, אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים, ואפי' יהיו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול וכן בשאר כל הדינין לא ידון הדיין בסמיכות דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט והדיוט לכי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה וכו'". ג. ואמנם, על אומדנא דמוכח בדעתו של הדיין ניתן להסתמך גם כיום (כמובא בתשובת הרא"ש המובאת בטור חו"מ סי' סה, בתשובת הרא"ש המובאת בטור בסי' צט, בשו"ת חכם צבי תשיבה קלה, בשבות יעקב חלק ב סי' קמב ובתש' מהר"מ אלשיך סי' מ), ואולם, רחוק מלהגדיר את בדיקת הפוליגרף כאומדנא דמוכח, ביחוד בשל העובדה שלא התקבלו תוצאותיה גם בערכאות אחרות (וכבר מוגדרת אומדנא דמוכח בשו"ת חכם צבי שם בשם המהר"ם: "דליתא למתלי בה בשום מילתא אחריתי", הגדרה שאינה מתאימה לבדיקה זו). ד. עוד יש להוסיף שכל דין הסתמכות על אומדן דעת הדיין היא רק בדיני ממונות אך באיסורין וערוה לא נסמוך על אומדנא זו, זאת לא מעיקר הדין אלא משום שהחמירו חכמים באיסורין ובערוה החמורים שלא יסתמך הדיין בהם על אומדן דעתו בלבד בלא ראיה ברורה (ועי' בספר אבי עזרי הלכות גירושין פרק כג הלכה כט המבאר ענין זה).

ראיות ומקורות לאי תוקפה של בדיקת הפוליגרף

בשורות דלהלן אביא כמה ראיות שהובאו בפוסקים השוללות את ההסתמכות על תוצאות בדיקה זו כתחליף להעדת עדים. כאמור לעיל, אין לדון דין שלא ע"פ שני ע"דים (מלבד המקרים יוצאי הדופן, כמובא לעיל), הלכך נראה שאין לקבל ראיית תוצאות הפוליגרף כראיה הלכתית. כן מובא מפורשות גם בגמרא במסכת ראש השנה כא ע"ב: "מה אני מקיים 'בקש קהלת למצוא דברי חפץ' (קהלת יב), בקש קהלת לדון דינים שבלב שלא בעדים ופלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, על פי שנים עדים וגו'". גם כאשר מדובר בחכם מכל אדם המסוגל לבדוק את מה שבלבו של אדם (וכ"ש כאשר מדובר במכשיר הפוליגרף), אין להסתמך על כך בדין ללא העדת עדים (הגר"א ולדנברג שליט"א, פסקי דין רבניים כרך יג). מקור נוסף מצינו שממנו עולה שאין להסתמך על תוצאותיה של בדיקה זו כתחליף להעדת עדים. בזוהר (פרשת יתרו קעג-קעה) מובא שהיו שידעו לדון אדם גם ללא עדים והתראה אלא רק ע"פ רעתם וכו' ואולם נקבע שמעבר לאלו המנויים שם אין לבתי דין אחריהם להסתמך על כך (ולמרות שכלל הוא בידינו שאין למדים הלכה מהזוהר, ואולם אסמכתא לדבר נוכל ללמוד מהמובא שם). מכיוון שראיתי שמביאים שם רק את תחילת דברי הזוהר שם, רק כדי להוכיח שהיה מסוגל שלמה המלך לבדוק אנשים גם בלא עדות של עדים (ולמרות זאת לא ניתן לו לנהוג כך, כמובא בגמרא בר"ה דלעיל), מצאתי לנכון להביא את כל מאמר הזוהר שם המלמד שאין לסמוך על סוגי בדיקות אלו כתחליף לעדות. בזוהר יתרו קעב (בזוהר ע"פ פירוש הסולם. גם התרגום שיובא להלן הינו ע"פ הפירוש שם) מובא שהסימנים שהוכאו בתורה למעלתם של הדיינים: אנשי חיל, יראי אלוקים, אנשי אמת, שונאי בצע, נאמרו רק כדי שיכירו בני אדם על פיהם, אך משה דבנו עצמו לא היה זקוק לסימנים אלו, משום שרוח הקודש היתה באה אליו והודיעה לו, ובה הוא ראה הכל. באות קעג שם מוכיח הזוהר דבריו וכותב: "מנן לן (שידע משה ע"פ רוה"ק): דכתיב כי יהיה להם דבר בא אלי, באים אלי לא כתיב אלא בא אלי, דא רוח קודשא דהוה אתי לגביה וביה היה ידע, ולא אצטריך לכל דא לאסתכלא ולעינא, אלא לפום שעתא היה ידע משה". באות קעד שם מבאר הזוהר שגם שלמה המלך ידע לחדור למחשבתו של אדם, וכך כותב: "כה"ג ידע שלמה מלכא, ידע ככורסייה (בכסאו), דרוח קודשא שריא עליה, דכל מאן דקריב לכורסייה, דחילו ואימתא נפיל עליה, וביה הוה דאין דינא בלא סהדין (בכסאו זה היה דן ללא עדים), כגין דדייקנין (צורות) היו בכורסיה, וכל מאן דמקרב בשקרא, מכשכשא ההוא דיוקנא (היתה דופקת אותו הצורה - ע"פ פירוש הסולם שם), והוה ידע שלמה מלכא דבשקרא קאתי. בגין כך אימתא דכורסיה הוה נפיל על כלא, וכלהו אשתכחו זכאין קמיה (מתוך אימתו של הכיסא שנפל על כולם, נמצאו כולם צדיקים לפניו - ע"פ התרגום שם). גם מלך המשיח ידע לדון שלא ע"פ ראיות, כמובא שם בזוהר באות קעה, וז"ל הזוהר: "מלכא משיחא, בריחא (מלך המשיח דן בריח), כדא' 'והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט וגו'' (ישעיה יא)". ומסיים שם הזוהר: "ותלת אילין (משה, שלמה המלך ומלך המשיח) דנו עלמא בלא סהדי והתראה, שאר בני עלמא על פום סהדין, על מימר אורייתא (שאר בני העולם דנים ע"פ עדות ע"פ התורה)". נמצאנו למדים מפורשות, שלמרות שהיו כאלו שיכלו לדון ע"פ הבנה חיצונית, גם בלא העדת עדים, אף על פי כן, חוץ מאלו, אין רשות לדון שלא ע"פ העדת עדים, ואין לסמוך על הרגשות עצמיות של הדיין כתחליף להעדת עדים. נראה א"כ מהמובא שגם אין להסתמך על סכונה המסוגלת לפענח הרגשותיו של הנידון, אלא לדון רק ע"פ עדים וראיות של תורה. בנוסף לראיות הנ"ל בנושא בדיקת הפוליגרף בהלכה חובה עלינו להזכיר את עובדת חוסר הדאות בתוצאותיה של בדיקה זו, והראיה שאפי' בתי המשפט אינם מקבלים זאת כהוכחה. נתן זה מוסיף חיזוק למובא במאמר זה, שאין להסתמך על תוצאות בדיקת הפוליגרף כדרגת עדות לכל דבר.

קיבלו עליהם הצדדים לקבל את הכרעת בדיקת הפוליגרף

כאשר באים שני בעלי דין ומציעים לבית הדין ביוזמתם להיבדק ע"י מכשיר הפוליגרף לשם אימות טענותיהם, ומקבלים הם על עצמם את תוצאותיה של בדיקה זו, נראה שאין מניעה לדון על פי בדיקה זו, ואכן תוצאותיה יחייבו את שני הצדדים. זאת בהתבסס על דין השו"ע חושן משפט סימן כב (ע"פ הגמרא בסנהדרין כד ע"א) שיכול בעל דין לקבל על עצמו שידון אותו דיין קרוב או פסול, וכן יכול לקבל על עצמו שיעיד נגדו עד קרוב או פסול. כמו"כ יכול לקבל על עצמו עד הפסול מחמת עבירות שבידו. עפ"ז נוכל להסיק שאם קבלו שני הצדדים על עצמם לקבל את הכרעת הפוליגרף, לא גרע מקבלו עליהם עדות הפסולים, ותוצאת בדיקה זו תקבע מי מביניהם יזכה בדין. ואמנם, ישנו מקרה שלא מהני קבלת דיין פסול, וכבר נפסק בשו"ע חו"מ סימן כו סעיף ג שלא מהני לקבל על עצמו לדון בפני ערכאות (ואפי' בהסכמת שני הצדדים. ועי"ש בסמ"ע), ואולם נראה שאין לדמות זאת לנידון דידן, משום ששם קבלה זו היא נגד דין התורה, כסובא בגיטין פח ע"ב: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם - לפניהם ולא לפני עכו"ם", שלא לדון בפני ערכאות (כמובא בשו"ע בתחילת אותו סימן), משא"כ כשקבלו על עצמם בדיקה במכונת הפוליגרף, שאינו בגדר איסור.

לסיכום

א. הראיה שעליה ניתן להסתמך בעת הדין הינה העדת עדים. תוצאות בדיקת הפוליגרף לכאורה אינם יוחר מראיה נסיבתית אשר במהותה הינה הוכחה שאינה ישירה, ראיה המתבססת על נתונים עקיפים שבכוחם ללמד על שורש הענין.

ב. אין להרשיע אדם על סמך ראיה נסיבתית (כגון דגימות ד.נ.א. של החשוד שנמצאו בזירת הפשע), ורק ע"פ שני עדים יקום דבר.

ג. כמו"כ אין להוציא ממון על סמך ראיה נסיבתית.

ד. אין להסתמך על ראיה נסיבתית כדי לקבוע או להוכיח עובדת מאבר עצמו לדעת (הנוגע לכמה נפק"מ), עד שיוכח הדבר באופן הקרוב יותר לודאי.

ה. בעניני זנות והוכחת ביאה יש להסתמך על עדות נסיבתית, גם בלא שראו הערים את עצם הביאה או את הזנות, ואולם אין להוכיח מכאן אודות הסתמכות על תוצאות בדיקת הפוליגרף.

ו. לעיתים ניתן להסתמך על "עדות ידיעה", דהיינו עדות על מעשה שלא ראו אותו אך מתוקף הנסיבות שסביבו נראה שמוכרח שכך היה, ואולם אין להסיק מכך גם אודות הסתמכות על בדיקת הפוליגרף.

ז. ישנן אומרנות שיכול הדיין להסתמך עליהן לעיתים גם בלא להזדקק להעדת עדים, ואולם אין להכליל את תוצאות בדיקת הפוליגרף כחלק מאומדנות אלו, ועי' ביאור בגוף המאמר.

ח. בפוסקים הובאו ראיות מהגמרא ומהזוהר השוללות את ההסתמכות על תוצאות בדיקה זו כתחליף להעדת עדים.

ט. נראה שאם קבלו עליהם שני הצדדים לקבל את הכרעת הפוליגרף, תחייב תוצאותיה של בדיקה זו את שניהם.

קובץ אהלי יעקב – תשנ"א עמ' נה

הרב אליהו אברזל
דיין בבית הדין הרבני, באר שבע

הפוליגרף כראיה בדין

שאלה: הוגש לפנינו תביעת איש נגד אשתו בחשד שהיא מזנה, לבקשת הבעל, האשה, נבדקה במכונת אמת (פוליגרף). לאחר הבדיקה נתנה תוצאה המראה שיש אומדן לחשדו על אשתו.

א) **תשובה:** גרסינן בגמ' סנהדרין דף ל"ז ע"ב. כיצד מאומד וכו' תניא אמר רבי שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר ואמרתי לו רשע, מי הרגו לזה, או אני, או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים יומת המת (דברים י"ז) ע"כ.

ופסקה הרמב"ם הלכות סנהדרין הל"א, וז"ל: אין בית דין עונשין באומד הדעת אלא על פי "עדים בראיה ברורה" אפילו ראוהו העדים רודף אחר חבירו וכו' או נכנסו אחריו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד ההורג הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין בי"ד הורגין בעדות זו ועל זה וכיוצא בו נאמר ונקי וצדיק אל תהרוג, ע"כ.

ב) הרי מפורש בדברי הרמב"ם דאין עונשין אלא על פי עדים בראיה ברורה, ולא באומד הדעת והואיל וכל ענין של מכונת אמת (הפוליגרף) אינו אלא אומדן דעת בלבד שע"י המכונה הנ"ל שמראה בתשובותיו לשאלות שאדם נשאל ונחקר שאם אדם משקר מופיעות אצלו תופעות פיסיולוגיות, שלחץ הדם שלו עולה. וכן נושם לרווחה לאחר שגמר לשקר, או מזיע, או מסמיק, ועוד. וזה הפוליגרף מודד, והיינו שהתגובות הפנימיות האלו והתנהגותו הכללית של הנבדק בשעת הפעלת המכונה, מראות כל התופעות הנ"ל והואיל והחוקרים אחרי מחקר הגיעו למסקנא שהמשקר מופיעות אצלו תופעות הנ"ל הרי שיש יסוד ואמדן לחשדות, אלא שאותם תופעות יכולות להיות גם אצל אדם דובר אמת אלא שפחד מעצם המכונה וכן מהרגשת עלבון וכעס או סובל ממחלות שונות, ולכן בודאי אין כאן אלא אומדן בלבד, וא"כ להלכה לכאורה אין לזה שום ערך הואיל והרמב"ם מדגיש שצריך דוקא על פי עדים בראיה ברורה, וכאן אין עדים ולא ראיה ברורה אלא אומדן והרמב"ם פסק דאין בית דין עונשין "באומד הדעת".

ג) אלא דלכאורה יש לחלק ולומר דדוקא בדיני נפשות אמרה הרמב"ם דחמורים דיני נפשות, אבל בממונות ובשאר איסורין כגון הכא לחייבה בגט ולהפסידה כתובה שרי, וכן הם דברי הרמב"ם פרק כ"ד מסנהדרין הל"א. ופסק השו"ע בחו"מ סימן ט"ו הל' ה', וז"ל: יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שיודע. ועיין פתחי תשובה שם ס"ק ט' בשם תשובות שבו"י ח"ג סימן קמ"ב שכתב וז"ל אע"ג דמבואר בשו"ע סימן ט"ו והוא מהרמב"ם פכ"ד מה"ס ומשרבו בתי דינים וכו' הסכימו וכו' מ"מ האריך בתשובת מהר"ם אלשיך סימן מ' והוציא כן מתשובת הרא"ש ומהרי"ק ושאר פוסקים דאיכא דהיכא אומדנות טובא ולבו של הדיין שלם בדבר והוא מומחה בדורו ומוחזק איש ישר שאינו נושא פנים מותר לדון עפ"י האומד אף בזה"ז וכ"כ בתשובת עבוה"ג סימן צ"א ונ"ל דגם הרמ"א אף שסותם בסימן ט"ו כדעת הרמב"ם מ"מ בס"ס צ"ט כתב בהגהה, מי שבא להפקיע תק"ח בערמה ותחבולות, וכ"ש לגזול של חבירו חייבים חכמי הדור לבטל כוונתו אעפ"י שאין כאן ראיה רק אמדנות מוכיחות היטב ע"כ ואדרבה נ"ל דעכשיו יותר יש לדון ע"פ האומד והיושר דהרי הסכמת האחרונים דהאידנא לית דידע למידן דין תורה וכו' רק שצריך כל דיין להיות מתון בדין בכל מאמצי כחו לדון דין אמת ואם רואה שהדין מרומה יכול לדון ע"פ האומד לראות לפשר הדבר או להפך השבועה על שכנגדו רק שיהא כוונתו לשם שמים ע"כ.

א"כ הרי ברור שיש הבדל בין דיני נפשות לממונות דאע"ג דבדיני נפשות אין בית דין עונשים מאומד הכא בממונות דנים מאומד.

ד) ונראה דהנה הרמב"ם בהלכות נזקי ממון פרק ח. הל' י"ג-י"ד וז"ל: אין הנזקין משתלמין ואין חייבין בכופר ואין הבהמה נהרגת אלא בראיה ברורה ובעדים הכשרים להעיד, וכו' שור שהיה רועה על גבי הנהר ונמצא שור הרוג בצדו אעפ"י שזה מנוגח וזה מועד ליגח וכו' אין אומרים בידוע שזה נשכו וזה נגחו ואפילו גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו אין אומרים בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים ע"כ. וכן פסק השו"ע חו"מ סימן ת"ח סעיף א' וב' ע"ש. א"כ מבואר משם דלא אזלינן בתר אומדנא גם בדיני ממונות ושם הרמב"ם והשו"ע סברי דבממונות אזלינן בתר אומדנא.

אלא מהא לא קשיא דהרמב"ם הכא איירי בזמן שאין בית דין הגונים ולא חכמים כראוי ולהכי לא אזלינן באומדנא אפילו בממונות.

ה) ועיין בשו"ת המהרי"ק סימן קכ"ט והב"ח סימן ט"ו ס"ק ד' ובב"י שם. ושם האריך הרחיב ופסק להלכה להוכיח מהרי"ף ומהרמב"ם והסמ"ג דלא אזלינן בתר אומדנא לא בנפשות ולא בממונות ואפילו באומדנא גדולה כהא דרבי שמעון בן שטח, דהלכה כרבנן דפליגי על רב אחא דסב"ל דאזלינן בתר אומדנא בממונות כי דגמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו דרב אחא סב"ל בידוע שהוא הרגו, ורבנן פליגי עליה והלכה כוותיהו (עיין שבועות ל"ד ע"א) ולא אזלינן בתר אומדנא ומה שמצאנו בכולא תלמודא דאזלינן בתר אומדנא כי הא דר"א בן עזריא כתובות נ"ה ע"ב שאם נתאלמנה מן האירוסין אינה גובה את הכל שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה, וכן שמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו, שהלכה שאין מתנתו מתנה. ועיין בבא בתרא קמ"ו וכתובות צ"ז ע"א. וכן גבי איסורא במסוכן שאומר כתבו גט לאשתי שכותבין ונותנין וסמכינן אאומדנא אפילו לענין איסור ערוה, לא קשיא מדי דכל היכא דהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרש אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים כי ההיא דגמל אוחר דאין ידוע לנו אם נגחו או לאו, אלא מתוך אומד בהא ודאי פליגי רבנן עליה דרב אחא וקיימא לן כוותיהו עיין שם. הא קמן דלא אזלינן בתר אומדנא אלא שכבר הדבר מבורר לדיינים בראיות ברורות שלא על פי אומדנא וגם בזה רק בממונות.

ו) א"כ מבואר ברור שאין בית דין עונשין לא בנפשות ולא בממונות באומרן דעת אלא בעדים וראיה ברורה ואפילו בממונות היינו דוקא בזמן שכבר יש מעשה מבורר והאומדן רק בדעתו של הנותן הוא דפסק הרמב"ם דאזלינן בתר אומדן דעת והשתא שאין בית דין הגון וחכמים כראוי גם אומדן דעת אפילו בממון ואפילו היכא שכבר המעשה ברור לא אזלינן בתר אומדנא.

ז) ולפ"ז במכונת הפוליגרף אין זה אלא אומדנא בלבד, ואולי פחות שהרי אין מכונה אומרת מה טיבו של אדם אם שקרן או לא, אלא התרשמותו של החוקר וחוות דעתו וצריך שיהיה אדם ישר כדי למסור התרשמותו מתוצאות המכונה באמת. והרמב"ם (לעיל פרק כ"ד מסנהדרין הל' א) שצריך שיאמר לו לדיין נאמן אצלו ושדעתו סומכת עליו ...וכן שהדבר חזק בליבו של הדיין ואז סמכינן על אומדנא ולא לא סמכינן על אומדנא וא"כ אין כאן על מי לסמוך שהרי המכונה אינה אלא תוצאות של רגשות והשערות, ודיין שהוא לא מבצע בדיקה כזו באדם הרי אין הדבר חזק בלבו, ולכן תביעתו של הבעל שהבית דין יפסוק ע"פ זה ויחייב את האשה בגט ולהפסידה כתובה אין בהם ממש, שהרי אין שום דבר מבורר ולא אדם שניתן לסמוך עליו שהרי גם החוקר אינו אלא רשמים בלבד ובאמנה לא אזלינן ובפרט באומדנא כזו שהיא דלה וקלושה, ודו"ק.

קובץ אהלי יעקב — המשך

ח) ובהיותי בזה ראיתי בפסקי דין רבניים כרך י"ג עמוד 224. בעובדא של מעשה כיעור של אשה שהתיחדה עם מעביד שלה, והבעל הגיש תביעת גירושין, בי"ד פסק מכיון שאין אוסרין על היחוד, ואין מקום לאסור האשה על בעלה כן היה דעת רוב דעות של הדיינים אבל דעת המיעוט שרק לאחר שהאשה תבדק במכונת אמת כדרישת הבעל ורק אז בית הדין יתן החלטתו ולכן הבעל הגיש ערעור לבית הדין הגדול שיאמץ את דעת המיעוט ויורה בית הדין על חיוב האשה להבדק במכונת אמת, בית הדין פה אחד דחה את הערעור שאין מקום לחייב את האשה בבדיקה במכונת הנ"ל א) שאין בכחה של הבדיקה להוכיח דברים בטוחים, ואמרו חז"ל "שאין אדם יודע מה בליבו של חבירו" וכן גזירת הכתוב היא שרק על פי "שנים עדים יקום דבר" עיין שם.

ט) והגאון הרא"י ווילדנברג שליט"א שם מייתי ראיה מהא דאיתא בגמ' מסכת ראש השנה דף כ"ע ע"ב. ביקש קהלת למצוא דבר חפץ, ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה [ועיין מהר"ץ חיות שם שהמקור לכוונתו של שלמה הוא משפט שלמה שבו דן שלא עפ"י עדים אלא עפ"י אומדנא וכיון שעשוי היה לטעות מנעו אותו מן השמים עיין שם] יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים וכו' ע"כ. הרי אם השמים מנעו שלמה לדון שלא על פי עדים על אחת כמה וכמה, שאין כל מקום לפי ההלכה להסתייע בפסיקת ההלכה עפ"י יסוד של בדיקת מכונת אמת עיין שם.

אבל על כל פנים בסמיכות דעתו של הדיין או שאומר שהוא סומך על פלוני בודאי לכו"ע לא פליגי בזה דתקנת הגאונים שאין לסמוך על אומדנא, ולכן בודאי דאין מקום בזה לסמוך על הפוליגרף שהוא בבחינת אומנדא ושגם ידוע שהבתי משפט חילוניים אין ממצאיה של מכונת אמת משמשים כראיה מוחלטת שעל פיהם ניתן להכריע את הרין אלא לכל היותר מסתמכים על כך בבתי משפט כחיזוק למסקנה שאליה הגיעו באמצעות ראיות אחרות (עיין תחומין חלק ז' עמוד 385 אות 24).

יא) ושו"מ ראיתי מה שהאריך מרן הגאון פאר הדור זך השכל והרעיון הרב שלום משאש שליט"א הרב הראשי וראב"ד מקודש ירושלים ת"ו בשו"ת תבואות שמ"ש חחו"מ סימן י"ח ס"ב באומדנא דמוכח אם דנין באומדנא בזמן הזה או לא, והביא תשובת מהרימ"ט בח"א סימן קי"ב דמה שאמרו שלא לדון באומדנא בזמן הזה היינו באומדנא דלא מוכח לכל דאז נתת לכל אתד תורתו בידו, אבל באומדנא דמוכחא לכל, הוא דאזלינן אפילו בזה"ז בתר אומדנא, אבל בלאו הכי לא וכאן הרי אין הוא אומדנא המבוררת לכל אלא לאותו החוקר בלבד וגם אין זה אומדנא אלא התרשמות בלבד והיא פחותה מאומדנא לכן בודאי דאין להתחשב במכונת אמת שאינה אמת אלא פחות שבאומדנות ודו"ק, (ועיין עוד בשו"ת עמק הלכה ח"ב סימן י"ד שמכונת אמת כאומדנא דמוכח ועיין בשו"ת היכל יצחק אה"ע ח"ב סימן כ"ה ס"ק ח' ובשו"ת מנחת יצחק ויס ח"א סימן א. סעיף ח, ובשו"ת יביע אומר ח"ד סימן ה' סעיף ז' לענין התרת עגונא אם לסמוך על אומדנא כפי המובא בשו"ת הראבי"ה חלק א' סימן תתק"א בשם רבי אלעזר מוורדן ובשו"ת צי"א חלק ג' סימן כ"ה. וחלק ז' סימן מ"ח, עיין שם).

ולך נא ראה בשו"ת שבות יעקב ח"א סימן קי"ג דאין להוציא אשה מבעלה על סמך אומדנא דדיני נשים כדיני נפשות דמיא, עיין שם. וא"כ בדיני נפשות הרי לכו"ע לא דנין עפ"י אומדנא אפילו הטובה ביותר וק"ו הכא בנדון דידן שאין היא אלא פחותה שבאומדנות ודו"ק.

יג) ועתה נברר בב"ד אם יש חיוב לבית דין בנדון כי האי שהבדיקה מחשידה את האשה לחקור ולברר אחר עדים היודעים אולי בדבר.

והנה עיין למרן הגאון החתם סופר חלק אה"ע ח"ב סימן קע"ד ושם נשאל בדבר קול שיצא על אשה שילדה ממזר הואיל ובעלה היה כמה שנים במאסר וקלא דלא פסיק על אשתו שילדה ממזר, אבל עדים לא נתקבלו בב"ד ועתה שהבעל יצא ממאסר אומר שאם יפרישוהו מאשתו ילכו ויטמעו במקום שאין יד ישראל משגת אי רשאי ב"ד להעלים עין שלא לחקור אחר עדים והעלה שם וז"ל אבל על הב"ד אין חיוב לחקור אחר עדים וקצת ראיה מדכתיב בעיר הנדחת כי תשמע באחת שעריך וכו' ודרשת וחקרת היטב והנה אמת נכון הדבר ומזה למדו חז"ל חקירות ודרישות דהדי ולכאורה מנ"ל דהא פשיטא דקרא ששמעו קול הברה ונשים מוזרות בלבנה מצאו אנשי בליעל וכו' ועל ידרשו ויחקרו עד שימצאו עדים שיעידו אבל העדים עצמם לא בעו שבעה חקירות ודרישות אע"כ פשוט לחז"ל דכי תשמע היינו בעדים ודרשת וחקרת העדים, אבל על הקול בעלמא אין ב"ד נזקקין ואין מענין בית דין והא דכתיב במולך ואם העלם יעלימו היינו אחר ראיכא עדים והם מתיראים מפני האיש ומשפחתו שכלם מכסים, ע"ז נאמר העונש ההוא עיין רמב"ן על התורה שם, אבל לחקור על העדים לאסור אשה על בעלה מנ"ל זה וכו' ועיין עוד בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן ע"ה ובשו"ת שערי דעה סימן ח"ב סימן רכ"ט שפסקו כי אין בית דין מחוייב לחקור אחר עדים כל עוד לא באו לפניו כדי לאסור אשה על בעלה עיין שם וא"כ ברור שלמכונת אמת לא יהיה כח אחר מקלא דלא פסיק דאין חיוב על בית דין לחקור אחר עדים היודעים בדבר בגלל תוצאות הבדיקה של המכונה שכל הוכחתה מפוקפקת מאוד כנ"ל ודו"ק.

יד) וא"כ עתה שנתברר שאין בית דין מחוייב לקבל ממצאיה של מכונת הפולגירף הנ"ל והעיקרון הוא "על פי שנים עדים יקום דבר" נשאלת השאלה אם מותר להשתמש במכשיר זה כדי לאיים על בעלי דין שלא ישקרו וכתחבולה להרתיע התובע והנתבע והעדים שלא ישקרו ולהעזר בה כדי שעי"ז יגידו באמת.

ונראה דהנה איתא בסנהדרין כ"ט ע"א כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן לחדר ומאיימין עליהם וכו' משיירין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה, עיין שם ובדף עימה בשלום ורדישה כזו להשכנת שלום בהסכמת שניהם אין מקום להסתייג מזה ודו"ק.

טז) אלא דלכאורה קשה מדברי הרמב"ם שם פי"ז הל' ו' וז"ל: אמר לו בוא ועמוד עם העד ולא תעיד כדי שיראה הלוה ויפחד ויעלה על דעתו שאתם שני עדים ויודה מעצמו הרי זה אסור לעמוד ולהראות שהוא עד אעפ"י שאינו מעיד, ועל זה וכיוצא בו נאמר מדבר שקר תרחק, ע"כ. ומובא בהרמ"א בשו"ע חו"מ סימן כ"ח סעיף א. עיין שם. וא"כ לפ"ז יהיה איסור לאיים ע"י הבדיקה בפוליגרף מטעם מדבר שקר תרחק שהרי אינו קביל להלכה כראיה אלא כאיום דומיא דעד שעומד עם אחר דאסור.

ונראה לתרץ ששם הרמב"ם הדגיש שהחיסרון שהעד מראה עצמו כאילו יודע עדות והרי הוא משקר, אבל הפוליגרף אינו אומר שום שקר דאולי יש חשש לחשד ולכן אין כאן שקר ודאי אבל בעד ודאי שקר שהרי הוא לא יודע כלום ואינו יודע שום עדות והעמדה שלו שקר גמור ולכן אסור, וא"כ יהיה מותר להשתמש בפוליגרף לאיים כדי להעזר להוציא דין אמת לאמתו, ודו"ק.

בהא סליקנא מכל האמור:

א) מכונת אמת (הפוליגרף) אינו קביל כראיה והיא פחות מאומדנא במקום שעונשין ע"פ אומדנא.

ב) באומדנא דמוכח לכל או באומדנות הרבה דנים גם בזה"ז.

ג) לאיסור אשה על בעלה הוא כדיני נפשות דמיא ולכו"ע לא דנין עפ"י אומדנא אפילו הטובה ביותר.

ד) אין על בית דין לחקור אחר עדים לאסור אשה על בעלה ורק היכא שיש עדים ומתיראים לבוא שאין לבית דין להעלים עין ויזמינום.

ה) מותר להשתמש בפוליגרף ולאיים כדי להוציא דין אמת לאמיתו אעפ"י שאינו קביל לראיה להרשיע.

פוליגרף כראיה בדין

יש בתי דין המפנים את הצדדים למכונת אמת (פוליגרף), כשתשובת הבדיקה תשמש דאיה בדין. ויש לבדד האם פוליגרף יכול להוות משקל בהכדעת הדין, באילו מקרים ומה התנאים לכך, והאם ביה"ד יכול להכדיח את הצדדים להבדק בפוליגרף?

ג. תרתי לריעותא

והבדיקה בפוליגרף לצודך ראיה תוגדר כתרתי לריעותא ולא כחדא לדיעותא. חדא לריעותא הינו כשקבלו עד פסול כעד כשר, אך כשקבלו עד פסול ונתנו לו נאמנות כשני עדים, הוי תרתי לריעותא על כל ההשלכות ההלכתיות שבזה. דברור דבדיקה בפוליגרף גרע אף מעד פסול, וכאשר מקבלים את תוצאות הבדיקה כראיה בדין, הרי שמקבלים פחות מעד פסול ונותנים לו נאמנות כבי תרי, והוי תרתי לריעותא.

מדברי הרי"ף בסנהדרין (ד,א בעמוה"ר) הנ"ל מבואר דאם קבל קרוב או פסול כבי תרי, מהני הקנין שאינו יכול לחזור בו. ובפשטות הדברים מיירי בין קודם גמר דין ובין לאחר גמר דין, דבקנין לא מצי לחזור בו, ובלא קנין יכול לחזור. אולם משמעות דברי רש"י בסוגיא דאי קבליה עלי כתרי, לאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו. דאיתא בגמ' סנהדרין כד,א; אמד דב דימי בריה דרב נחמן בדיה דרב יוסף, כגון דקבליה עליה בחד. ופירש רש"י דקיבל עליה פסול כדיין אחד, דאע"ג דאיכא תרי בהריה אמר דבי מאיר דיכול לחזור בו. ומבואר דדב דימי קאי על רבי מאיר, אבל אליבא דחכמים אין חילוק בין אם קבלו כחד ובין אם קבלו כתרי, דאינו יכול לחזור לאחר גמר דין, כדברי רבא שם בע"ב. ועיין בתוס' שם (ד"ה אמר) שחלקו על רש"י וס"ל דרב דימי קאי על חכמים, דהא דאינו יכול לחזור דוקא בקיבל עליה כחד, אבל בקיבל עליו כתרי, אף חכמים מורים דיכול לחזור בו.

ומש"כ דמרש"י משמע דבתרתי לריעותא מהני הקבלה אף בלא קנין לענין שלא יוכל לחזור אחר גמר דין, מפורש הדין בדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין ז,ב (הנ"ל);

> "מי שקיבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיין בין להיותו עליו עד, אפילו קבל אחד מן הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחין לדון לו ... אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו, ואם לא קנו מידו, יש לו לחזור עד שיגמד הדין. נגמד הדין והוציא הממון בדין זה הפסול או בעדותו, אינו יכול לחזור בו".

מבואר להדיא דבחדתי לריעותא אינו יכול לחזור בו או בקנין או לאחר גמר דין. וכן פסק המחבר בשו"ע חו"מ כב,א. ומדברי התוס' (סנהדרין כד,א ד"ה אמר) מבואר דבתרתי לריעותא יכול לחזור בו בכל ענין אא"כ קבל בקנין. וכן מבואר בראש בסנהדרין ג,ד, ובתש' מהר"מ המובאת במרדכי סנהדרין (סי' תרפו), וכן נראה מדברי המהר"מ מינץ בתש' (סי' צר) [ומש"כ מהד"מ מינץ דכן הוא דעת הרמב"ם, עיין בברכי יוסף חו"מ כב,ד משי"כ בזה], וכן פסק הרמ"א חו"מ כב,א, וכתב שכן היא הסכמת רוב הפוסקים. אלא שהש"ך שם כב,ג כתב דצ"ע לדינא כיון שיש ראשונים הסוברים דאף בתרתי לריעותא אינו יכול לחזור קודם גמר דין. כך מצאנו בדברי הרמב"ן בחידושיו לב"ב (קכח,א ד"ה הכי), דלאחד שהביא את דברי הרי"ף דבתרתי לריעותא אינו יכול לחזור אם קיבל בקנין, כתב וז"ל:

> "ומסתברא אפילו בלא קנין לאחר גמר דין, והקיא' דאיתמר התם והוא דקבלי עליה כחד, לדבי מאיר איתמר לרבותא, וכן פירש רש"י ז"ל".

הרי שהסביר הרמב"ן כפירוש רש"י והרמב"ם, ובתרתי לריעותא לאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו. והרמב"ן הוכיח כן מפשטות הסוגיא דאינו יכול לחזור בו מקבלת שבועה, דהא בזה קיבל בעל דינו כשנים, ומה לי קבליה עליה בשבועה, מה לי קבליה עליה בעדות. ואת דברי הרמב"ן הביא הריב"ש בתש' (סי' שיא), דאף דדעת הרי"ף דבתרתי לריעותא יכול לחזור אם קבלו בלא קנין, מ"מ הרמב"ן הוכיח דבתרתי לריעותא אינו יכול לחזור אחר גמר דין. ובש"ך הוסיף דדעת העיטור נראה כרמב"ן, וכן מדהשמיט הלבוש משי"כ הרמ"א דדעת רוב הפוסקים דבתרתי לריעותא יכול לחזור אף אחר גמר דין, נראה דס"ל דהוי ספיקא דדינא. ובודאי שיכול המוחזק לומר קים-לי כשיטת רש"י, דמב"ם, רמב"ן והמחבר.

ועיין עוד בדמ"א חו"מ כב,א דגמד דין של עדות הינו מיד עם גמר הגדת העדות. ובש"ך ס"ק ו וס"ק ז ציין דלדעת הרמב"ם והסמ"ג גמר דין הינו דוקא כשהוציא ממון, ועיי"ש בש"ך ס"ק ו דאין הלכה כרמב"ם אלא כדעת רוב הפוסקים. לפ"ז גמר דין לענין תוצאות פוליגרף הם כשעה שהסתיימה הבדיקה או עם קבלת התוצאות, וצ"ע.

וכאשר קיבלו על עצמם את תוצאות הבדיקה בפוליגרף כמכריעות בדו"ד ביניהם, אם היה קנין לא יוכלו לחזור בהם, אולם אם לא היה קנין ורוצים לחזור בהם אחר גמד דין, באנו למחלוקת הראשונים הנ"ל ולמחלוקת הפוסקים, ולכאודה יוכל המוחזק לומר קים-לי כדעה שאין יכולים לחזור אחר גמר דין.

ד. החילוק בין קיבל קרוב או פסול לקיבל עליו תוצאות הפוליגרף

אולם עצם הדמיון בין קבל עליו קרוב או פסול לבין קבל עליו תוצאות הבדיקה בפוליגרף, לא נראה לענ"ד. דכל דין של קיבל עליו קרוב או פסול הוא כאשר עד פסול מהתורה, או מגזירת הכתוב או מחשש משקר, אך העד - בן אנוש ובן דעת - יודע את העובדות, אלא שהתורה פסלה ולא נתנה לו נאמנות, ובא בעל דין ונתן לעד הפסול נאמנות. ועל זה נחלקו באופן מתן הנאמנות - גמר דין, קנין, חדא לריעותא ותרתי לריעותא. אך כל זה במי ששייך בידיעת העובדות אלא שנפסל לעדות. אולם בדבר שאין בו דין עדות, כגון מי שנותן נאמנות למקרה, דהיינו שאם יארע מקרה כו"כ, הרי שזה מהוה ראיה שהוא חייב לפלוני, אין זה בגדד קבל עליו קרוב או פסול אלא בגדר של אסמכתא גדדיה ותנאיה, אם מהני בכגון זה. והוא הדין כאשר מקבל עליו תוצאות פוליגרף. הבדיקה אינה בגדר עדות הקבילה ע"פ דיני הדאיות שבהלכה, ואינה אף בגדר עדות פסולה, דבעדות פסולה יש כאן עדות - "הוא עד או ראה או ידע" - אלא שהיא פסולה, משא"כ בתוצאות פוליגרף אין כאן עדות כלל ולא מהני הקבלה אלא בכפוף לדיני אסמכתא. ודאיה לזה יש להביא לכאודה מדברי הראב"ד בתשובותיו לענין עדות שבטלה מקצתה מחמת קודבת העד לאחד מבעלי הדין או לעדב, דלא אמרינן פלגינן אלא בעדות שמעיד על אחר ועל עצמו, הובאו דבריו בדא"ש ספ"ק רמכות (הי"ג), וז"ל:

> "והראב"ד ז"ל כתב בתשובותיו שכל עדות שבטלה מקצתה מחמת פסול קורבה, בטלה כולה ולא פלגינן דיבורא, דהא לא פליג בהו רחמנא דאמר מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותם בטילה, אף שלשה, אלמא לא פלגינן עדותם. והא דאמר אדם קרוב אצל עצמו ואין משים עצמו דשע, היינו דוקא כשמעיד על עצמו, שאין זה עדות כלל אלא כמי שאינו דמי, שאין אדם נקרא לעצמו עד פסול כדי שנאמר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, ... וכי היכי שאין ההורג פוסל את שאר העדים מפני שאין אני קודא בו עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, הכי נמי כשהוא מעיד על עצמו ועל אחר בכלל, אין אני קודא בו עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, לפי שאין עליו שם עד כלל."

ומבואר מדברי הראב"ד שאין לבעל דין שם של עד כלל.

והנה בנדון שלפנינו אם קבלו בקנין סודד לפני הבית דין שמקבלים על עצמם את תוצאות הפוליגרף, הרי זה ודאי קנין בבית דין חשוב, אולם אפילו אם עשו ביניהם הסכם וכתבו שמקבלים על עצמם את תוצאות בדיקת הפוליגרף וקבלו על כך בקנין בבית דין חשוב, י"ל דמהני, וכמש"כ הרמ"א (חו"מ דז,טו) דאם ציוה לכתוב שקנו ממנו בבית דין חשוב, אף שלא קנו, הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ועיין בסמ"ע רז,מב דענין אסמכתא הוא מחמת חסדון בגמידות דעת, וכאשר מודה שגמד בדעתו, ע"י שמודה שקנו מיניה בבית דין חשוב, יצא מחשש חוסד גמידות דעת של אסמכתא. ועיין עוד מה שכתבתי בח"ב ב,א בענין זה.

יג. בדיקת הפוליגרף כאומדנא

האמוד לעיל הוא כאשר בדיקת הפוליגדף וקבלת התוצאות נעשית מכח הסכמת הצדדים וקבלתם בקנין, באופן שתהיה התחייבות המועילה ולאפוקי מחשש אסמכתא. אך יש דדך נוספת שאינה מכח הסכמת הצדדים וקבלתם בקנין אלא מכח אומדנא. לענין זה יש לדעת מה מידת המיהמנות של בדיקת הפוליגדף, והאם ניתן להסתמך על תוצאות הבדיקה כאומדנא דמוכח טובא ולפסוק הדין על-פיהן.

בענין זה דאוי להביא משי"כ בפס"ד של ביה"ד לעניני ממונות שע"י הרבנות ירושלים (כרך ו עמ' יד - טו). מתבדר כי יש מספר שיטות לעצם החקירה עצמה, אופן השאלות וניתוח תוצאות הבדיקה. לדעת המומחים כאשר אדם משקר, נוצרות תופעות פיזיולוגיות ופסיכולוגיות שונות. בליעת דוק, יובש בפה, עליה בלחץ הדם, חוסר מנוחה, המנעות מהסתכלות בעיני השואל. הפוליגדף רושם במחטים את התהליכים: שינוי בלחץ הדם, תדירות נשימה, מידת ההזעה. מתבדר כי חוות הדעת הסופית מבוססת במידה רבה ע"פ התרשמות החוקר מהתנהגות הכללית של הנבדק להפעלת המכונה, "עד שאי אפשר לדעת מה מכריע יותר, רישומי המכונה או שיקול דעתו של החוקר". כמו-כן מציין ביה"ד כי הצלחת הבדיקה באנשים המשותדרים מהמגבלות נעה "בין שמונים לתשעים וחמשה אחוזים". אך באדם המאמין לעצמו, נוטל תרופות הרגעה, מפחד מעצם המכונה, חש בתחושת עלבון וכעס, עייף או רעב או חולה, הטעות הינה מוחלטת. [על דרך הפעולה ואחוזי המיהמנות ניתן ללמוד מתוך דו"ח הועדה לענין פוליגרף (שבט תשמ"א) וקובץ עבדינות וסטיה חברתית (תשל"ח כרך ו), וחוברת בנושאי הפוליגרף מהבטים שונים - כהוצאת המחלקה לקרימנולוגיה באוניברסיטת בר אילן.]

משפטיך ליעקב - המשך

הנה בענין עצם קביעת אחוזי ההצלחה, הרבר לענ"ד תמוה. וכי אם יודעים האמת עם מי, מכונת אמת לשם מה? הקביעה "המדעית" על אחוזי ההצלחה, עדיין צריכה עיון. בפרט שכאמור חלק גדול מהמסקנה בנוי על התרשמות החוקר. א"כ אחוזי ההצלחה שונים ומשתנים מחוקר אחד למשנהו, משיטות חקירה כאלה או אחרות.

גם אם נקבל את אחוזי ההצלחה כנכונים, לענ"ד אין כאן גדר של אומדנא דמוכח, ודאי לא של אומדנא דמוכח טובא. והארכתי בענין פסיקת דין ע"פ אומדנא בח"ג סי' לד. ובקצירת האומר אציין לדברי הנתיבות טו,ב דדוקא באומדנא הידועה לכל העולם, בזה מעיקר הדין ניתן להוציא ממון, אלא שבזמן הזה רבו בתי דין שאינם הגונים, וכמש"כ הרמב"ם סנהדרין כד,ב. ולא נראה דבדיקת פוליגרף היא אומדנא הידועה לכל העולם, דדוגמת אומדנא הידועה לכל העולם היא בכגון ידענא ביה בר' מיאשא דלא אמיד, עיין כתובות פה,ב.

ובגמ' ב"ב צג,א הובאה מחלוקת תנאים: שור שהיה דועה ונמצא שור הרוג בצידו, אע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לישוך, אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו. רבי אחא אומר, גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו, בידוע שזה הרגו. והרמב"ם בסוף פ"ח מנזקי ממון פסק כת"ק שאין מוציאים ממון אלא בעדים כשרים. וכן בגמרא סנהדרין לז,ב; אמר רבי שמעון בן שטח, אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, ואמרתי לו רשע מי הרגו לזה, או אני או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה: "על-פי שנים עדים יומת המת". ועיין ברמב"ם סנהדרין כ,א, ובאבני נזר (אהע"ז ח"א קיט,קד). והרמב"ם בהל' סנהדרין כד,ב, פסק וז"ל:

"כל אלו הדברים הן עיקר הדין, אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים, ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה. ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול, וכן בשאר כל הדינין. ולא ידון הדיין בסמיכות דעתו ולא בידיעתו, כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה. וכן אין מוציאין מן היתומים אלא בראיה ברורה, לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען ..."

ובשו"ע חו"מ טו,ד לענין דין מרומה, פסק וז"ל:

"... ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב, יחייבנו אם הוא דיין מומחה ויחיד בדורו."

ומשמע דרק אם הוא דיין מומחה ויחיד בדורו יכול לפסוק ע"פ אומדנא דמוכח, ועיין במהדשד"ם (חחו"מ סי' שס) ובדיב"ש סו"ס שסב, ועיין במהר"מ אלשיך בתש' סי' מ שהאריך בדין זה, ומשמע במסקנת דבריו שניתן לפסוק גם בזמן הזה באומדנא דמוכח טובא, עיי"ש. ועיין עוד בפס"ד של ביה"ר הדבני הגדול (אוסף ורהפטיג, עמ' קסב), ופד"ר כרך ט עמ' 349 ולהלן, וכרך יב עמ' 78 ולהלן.

וכאמור נלענ"ד ברור שאין בבדיקת הפוליגרף אומדנא דמוכח טובא. דאומדנא דמוכח טובא היינו דוקא לכל הפחות דומיא דאופנים המוזכרים בגמ' ב"ב צג,א וסנהדרין לז,א וכתובות פה,ב. או באופן שיהיה כאן סימן מובהק ביותר, והיינו טעות של אחד מאלף (עיין מש"כ בזה לעיל סי' ו לענין בדיקת D.N.A), ואין בדיקת הפוליגרף עונה להגדרה זו.

ראוי להביא כאן את מש"כ הציץ אליעזר (חט"ז מז,י) בענין בקשת בעל לשלוח את אשתו לבדיקה במכונת אמת, וז"ל:

"ולדעתי אין לזה כל מקום בהלכה, וזאת הן מכח זה שאין בכוחה של מכונה הזאת להוכיח בבטחה, הן מכח זה שכמה וכמה תקלות נגרמות לא פעם במכונה מסיבות שונות, כאשר גם אלה הדנים בערבאות מודים לכך. ... והעיקר בזה על שאין לסמוך ולדון על יסוד מכונה כזה, הוא מפני שגזירת התורה היא שרק ע"פ שנים עדים יקום דבר. וכבר היה הדבר לעולמים שהחכם מכל אדם רצה להמציא דיון ע"פ דברים שבלב, לפי גודל חכמתו בטבעי בני האדם ומחשבותיהם, והניעו אותו מן השמים מזה (ראש השנה כא,ב) ..."

הרי שאין להסתמך על מכונת אמת. בפרט במקומות בהם ניתן לפסוק את הדין ע"פ דרכי ההוכחה והראיות שקבעו חז"ל, דבזה אין מקום כלל לבדיקה במכונה זו. אך כאשר אין אפשרות להגיע להכרעה, אפשר שאם הצדדים יקבלו בקנין, לפסוק הדין בכפוף לאמור לעיל. וכל דברי הציץ אליעזר הינם רק באופן שלא קיבלו הצדדים בקנין. אמנם הציץ אליעזר מיידי לענין לאסור אשה לבעלה, ובזה מהני חיוב, ומ"מ לא יהיה ניתן לכפותה ע"ס מה שהתחייבה, אך ניתן לפסוק בעניני הממון, מזונות וכו', ע"פ התחייבותה וקבלתה בקנין.

גם הגר"ע יוסף שליט"א ביביע אומר (ח"ד חו"מ סי' ח) כתב פס"ד בענין ערעור הבעל המבקש לשלוח את אשתו להבדק במכונת אמת, ומסקנתו ראין מכונת אמת אלא כאומדנא בעלמא, והוסיף: "דהוי אומדנא גרועה, כי לפעמים יש סיבות מיוחדות להתרגשות הנחקר ועליית לחץ הדם שלו, ואין הכרח כלל לקבוע שהוא משקר". עוד הוסיף, שאפילו היה כאן אומדנא דמוכח טובא, אף אם מהני לגבי נחבל שיטול בלא שבועה, "מ"מ לענין להוציא אשה מבעלה לא מהניא". וכיון שאין הבדיקה הזו מכרעת, והוי אומדנא גרועה, אין צורך לשלוח את האשה לבדיקה. וחלק שם על מה שכתב בשו"ת עמק הלכה (לגד"י בוימל - סי' יד) שכתב דתוצאות בדיקת פוליגרף הינם בגדר אומדנא דמוכח טובא, עיי"ש.

ועיינתי שם בשו"ת עמק הלכה ובתחילת דבריו הביא מהילקוט שמעוני (אסתר א, סי' תתרמו) ובתרגום שני שם:

"סביא הוו יתבין ודיינין דינא דעמא, וכד הוו עיילין סהדי די סהדין שיקרא קדם מלכא שלמה, הוו מנגנין פקיעין (מכונה מגלגלת) למחטף לבא דסהדי, דלא יסהדו סהדותא דשקרא."

וכן הביא ראיה מדברי התוס' יומא נד,ב (ד"ה כרובים) שהיו האריות שואגים ונוהמים כשהיו העדים באים להעיד לפניו. ודן שם באריכות בענין זה. ולכאורה אין ראיה משלמה המלך, דסוף סוף היו פוסקים הדין ע"פ העדים, אלא שהאריות והמכונה תפקידם היה להפחיד העדים, אך לא מפי האריות נפסק הדין. עוד הביא ראיה דבעדים סמכינן על עדותם אף במקום שיש אומדנא גדולה שמשקרים, רכך היא גזירת התורה ע"פ שנים עדים, מהמשנה מכות ה,א דנחלקו חכמים ורבי יהודה בכת אחת המזימה מאה כיתות, דלרבי יהודה כת זו האחרונה המזימה כת איסטטית, וקיי"ל כחכמים דכל המאה כיתות נהרגים עקב עדות הכת האחת, לרבי יהודה פסלינן לעדות המזימה מכח אומדנא, וחכמים ס"ל דלא אזלינן בתר אומדנא לפסול עדות הכת המזימה. ובבעל המאור בסוגיא כתב בטעמא דרבי יהודה דוקא בהזמה שחידוש הוא. א"כ בכל עדות של שנים שיש אומדנא דמוכח שמשקרים, לא אזלינן בתר אומדנא לפסול העדות. וע"כ ס"ל לעמק הלכה דלא מהני המכונה לפסול עדים.

ורק לענין אחר ס"ל דמהני המכונה, כאשר טוען לוה במלוה ע"פ פרעתי והמכונה מסייעת לו, שע"פ דין חייב שבועת היסת, והמכונה יכולה לפוטרו, דעדיפא המכונה מעד המסייע, עיין במחלוקת הראשונים שהביא המחבר בשו"ע חו"מ פז,ו ובש"ך ס"ק טו, וא"כ המכונה שע"פ רוב מייצגת את המצב האמיתי, עדיף מעד אחד, ובזה גם הסוברים דעד מסייע אינו פוטר, כאן יודו שהמכונה פוטרת, דעדיפא מעד אחד. ומ"מ מבואר מדבריו שלא קיבל את תוצאות המכונה כאומדנא דמוכח אלא לענין כמסייעת לפטור משבועה אך לא באופן אחר.

יד. מסקנת הדין

לאור האמור אין לראות בבדיקת פוליגרף אומדנא דמוכח כדי שיהיה ניתן לפסוק ע"פ תוצאות הבדיקה ללא קבלת הצדדים בקנין. וכאמור יש להמנע מלשלוח את הצדדים להבדק בפוליגרף, אף אם יקבלו בקנין, אלא על ביה"ד לפסוק ע"פ דיני הראיות שקבעו חז"ל.

אמנם במקום שנראה לביה"ד נחיצות גדולה לשלוח את הצדדים להבדק בפוליגרף, על ביה"ד לקבל בקנין סודר מהצדדים. בטרם קבלת הקנין יסבירו ביה"ד לצדדים באופן כללי מה השאלות שישאלו בפוליגרף, וביה"ד יסבירו לצדדים שע"פ תוצאות הפוליגרף יהיה ביה"ד רשאי לפסוק את הדין, כאשר לביה"ד הסמכות לפרש את תוצאות הבדיקה ע"פ שיקול דעתו. הצדדים יקבלו בקנין סודר ויאמרו שהם מתחייבים בחיוב גמור ובשעבוד הגוף באופן המועיל לילך להבדק בפוליגרף, במקום וע"פ השאלות שיקבעו ע"י ביה"ד, וכי הם מקבלים על עצמם את תוצאות הבדיקה כראיה שעל פיה יוכל ביה"ד לפסוק את הדין ע"פ שקול דעתו והבנתו בתוצאות הבדיקה ובמכלול הראיות שבתיק, וכי הם מתחייבים בחיוב גמור ושעבוד הגוף באופן המועיל לפעול ע"פ הפסק דין שיפסוק ביה"ר על סמך תוצאות בדיקת הפוליגרף.

ואף לאחר שקיבלו הצדדים בקנין, הואיל ולא קיבלו את תוצאות הבדיקה אלא את ביה"ד שיוכל לפסוק ע"פ תוצאות הבדיקה, נראה שביה"ד יצרף את תוצאות הבדיקה לנתונים אחרים הקיימים בתיק ושעלו במסגרת הדיונים בבית הדין. ואפשר שצרוף כמה אומדנות יכולים לעיתים להוות גם אומדנא דמוכח, וכמו שמצאנו בצרוף כמה סימנים בינוניים, שיחדיו מהווים סימן מובהק, עיין מהרי"ק שורש קפד, ב"ש יז,מג, ופת"ש שם ס"ק קו. ע"כ בצרוף קבלת הצדדים לאפשרות הפסיקה ע"פ הבנת ביה"ד בתוצאות הבדיקה, יצא הדין לאור האמת.

כל האמור תלוי בהסכמת הצדדים לקבל בקנין את תוצאות הבדיקה כראיה שעל-פיה יוכל ביה"ד לפסוק ע"פ שיקול דעתו. אמנם במקרים בהם אחד הצדדים מתנגד - מסיבה כזו או אחרת - להבדק בפוליגרף, פשוט שאין ביד ביה"ד לכופו על כך, ובודאי שאין ביה"ד יכול לראות בסרובו משום אומדנא דמוכח שהצדק עם שכנגדו. כך גם לחץ מוכח על אחד הצדדים שאי הסכמתו להבדק בפוליגרף תביא לפסק דין כנגדו. מהוה טענת אונס על עצם הקנין, וכשאנן סהדי שקיבל כקנין מחמת אונסו, הקנין בטל וחזר הדין לדין אסמכתא ולא מהני מה שקיבל בקנין, ואף מוהעא לא בעינן בזה.

אמנם יש המקילים לפטור משבועה ע"י בדיקת פוליגרף, דהיינו שאם ע"פ הרו"ר בין הצדדים התחייב צד אחר בשבועה, ניתן לשלוח את החייב בשבועה לבדיקת פוליגרף, ואם כדבריו, לפוטרו (או שיטול) בלא שבועה. ונראה דבפרט האידנא שלא משביעים ומפשרים בגין השבועה, דיש להקל ולפוטרו מהשבועה אם ע"פ תוצאות בדיקת הפוליגרף התאמתו דבריו. אמנם אם תוצאות הפוליגרף העלו דלא כדבריו, נראה דבכגון זה בית הדין יפשר כבעיקר הדין, אא"כ קבל הנבדק בקנין באופן אחר.

רשימת השיעורים - שנה ראשונה:

קיום הבטחות ..... א
תמימות בספירת העומר ... ב
קטן שהגדיל ..... ג
לא בשמים היא ..... ד
פדיון הבן בספיקות ..... ה
זר בברכת כהנים ..... ו
רות המואביה ובדיני גרות ..... ז
תקיעות בעת צרה ..... ח
ברכת שהחיינו בציצית ..... ט
שביתת הארץ ..... י
כהנים בקברי צדיקים ..... יא
התחלה בתפילה ובמצוות ..... יב
תפילת מוסף ..... יג
נדרי צדקה במחשבה ..... יד
יציאה מארץ ישראל ..... טו
קידוש ה' ..... טז
מעשה שבת ..... יז
מאכלים עם מיני דגן ..... יח
שמיטת כספים ..... יט
גורל הגר"א ..... כ
הצלת נפש בנפש ..... כא
טעויות בתפילת ר"ה ..... כב
בינונים תלוים ועומדים .... כג
קדושת שביעית בד' מינים ..... כד
הלכות מצויות בכבוד ס"ת ..... כה
דברים האסורים בשבת משום השמעת קול ..... כו
טעויות בתפילה ובבהמ"ז ..... כז
סנדק בשני אחים ..... כח
קיום הסכמי בחירות ..... כט
מצוה בו יותר מבשלוחו או הידור מצוה ..... ל
ברוך שפטרני ..... לא
מקדש מעט ..... לב
פונדקאות ..... לג
פדיון שבויים ..... לד
הדלקת נרות חנוכה בשליחות ..... לה
חיובי הנכדים בכבוד סביהם ..... לו
יששכר וזבולון ..... לז
קריאת שמות ..... לח
השתנות הטבעים ..... לט
תפילין של ר"ת ..... מ
תורה עם דרך ארץ ..... מא
לא יסתור דברי אביו ..... מב
האזנת סתר ..... מג
הכותל המערבי ..... מד
לא ילבש ..... מה
חטא כדי שיזכה חברך .... מו
ברכת החמה ..... מז
יין שביעית לד' כוסות .... מח
תנאי בקיום מצוות ..... מט
רפואה ועישון ביו"ט ..... נ

רשימת השיעורים - שנה שניה:

מדבר שקר תרחק ..... נא
וחי בהם, קביעת רגע המוות ..... נב
חמר מדינה לקידוש והבדלה ..... נג
ההנהגה במחלוקת הלכה וקבלה ..... נד
חזקת כהונה ..... נה
אנכי ה' אלוקיך ..... נו
גיורים פסולים ..... נז
פנים חדשות ..... נח
תכלת בציצית בזמן הזה ..... נט
תינוק שנשבה ..... ס
בגדרי בל תשקצו ..... סא
צער בעלי חיים ..... סב
ירושה בשררה וברבנות .... סג
אילת - בירור גבול דרום א"י ..... סד
אשו משום חציו ..... סה
לא תחמוד ..... סו
ברכת הגומל - לעוברי דרכים ..... סז
לא תתגודדו ..... סח
בל תשחית ..... סט
מצות מעקה ..... ע
ברוב עם הדרת מלך או גרזין מקדימין למצוות ..... עא
י"ג מדות ..... עב
הפסק בדיבור בתקיעות ועוד ..... עג
עינוי ביו"כ, ומצות אכילה בעיו"כ ..... עד
מצות חינוך ..... עה
הפטור מדבר ועושהו ..... עו
שיכור בהלכה ..... עז
מילה שלא בזמנה ..... עח
כופין על מדת סדום ..... עט
קנין כסף - שטרות ..... פ
סיטומתא ..... פא
מעשר כספים ..... פב
אוהב ושונא ..... פג
נר איש וביתו ..... פד
חנה ושבעת בניה ..... פה
עשרה בטבת ..... פו
קדיש ..... פז
רפואה סגולית בשבת .... פח
מזוזה במקום שאין בו ד' אמות ..... פט
לחם משנה ..... צ
חיבור והפרדת אותיות .... צא
עביד איניש דינא לנפשיה ..... צב
מכירת בתי כנסת ..... צג
נשים בפרשת זכור ..... צד
על שם הפור ..... צה
צורות אדם ומשמשים במרום ..... צו
אתר אינטרנט הפתוח בשבת ..... צז
תאריכים ושמות לועזיים ..... צח
מסחר בחול המועד ..... צט
קו התאריך ..... ק

רשימת השיעורים - שנה שלישית:

גניבת דעת ..... קא
ספיה לקטן ..... קב
אונאת דברים ..... קג
קדושת הכהנים והלוויים ..... קד
תורה שבעל פה ..... קה
נרות שבת ..... קו
מנין עשרה לדברים שבקדושה ..... קז
נפילת אפים ..... קח
כניסת כהן לבתי חולים ..... קט
היזק ראיה ..... קי
סתם יינם ..... קיא
טבילת כלים ..... קיב
פתיחת מסעדות ומכבסות בתשעת הימים ..... קיג
נחמו נחמו עמי ..... קיד
עיקר וטפל בברכות ..... קטו
יחוד ..... קטז
חלב נכרי - מצלמות וידאו בהלכה ..... קיז
ד.נ.א. בהל' עגונות וממונות ..... קיח
עני המהפך בחררה ..... קיט
שלשה ספרים נפתחים .... קכ
כל נדרי ..... קכא
סוכה גזולה ..... קכב
שנים מקרא ואחד תרגום ..... קכג
זמני הלכה בארצות הצפון ..... קכד
קיום מצוות בחלל ..... קכה
שומר פתאים ה' ..... קכו
דמי שדכנות ..... קכז
כונה בתפילה ..... קכח
קידוש לבנה ..... קכט
חנופה ..... קל
גדרי ברכת המצוות ..... קלא
חכמת התורה וחכמיה ..... קלב
כבוד אחיו הגדול ..... קלג
נתכוון למחשבת איסור ..... קלד
קבלה מעשית, ושימוש בשמות ..... קלה
אחיזת עינים ..... קלו
מצה שרויה ..... קלז
מוקצה מחמת חסרון כיס ..... קלח
שינוי זהות בשעת סכנה ..... קלט
ביטוח בהלכה ..... קמ
שנה מעוברת ..... קמא
בשר בחלב ..... קמב
פקוח נפש בשבת ..... קמג
מותר צדקה ..... קמד
קבלת תרומה מגוים .... קמה
משלוח מנות ..... קמו
נאמנות לאשה ..... קמז
הפסק בברכות ובקיום במצוות ..... קמח
בדיני איטר ..... קמט
תוספת שבת ויו"ט ..... קנ

רשימת השיעורים - שנה רביעית:

מצות תוכחה ..... קנא
גרופה וקטומה ושהיה .... קנב
תליוהו וזבין ..... קנג
משפט החרם ..... קנד
למנות את ישראל ..... קנה
נשיאת כפים בחו"ל ..... קנו
יום טוב שני ..... קנז
לשמה ע"י מכונה ..... קנח
חכם שאסר ..... קנט
פינוי קברים ..... קס
טרחא דציבורא ..... קסא
גורל בהלכה ..... קסב
חיוב מנהגים כנדר ..... קסג
ירושת הבת ..... קסד
שהחינו בין המצרים ..... קסה
לפנים משורת הדין ..... קסו
גניזה או מיחזור ..... קסז
הפקר בית דין ..... קסח
ביומו תתן שכרו ..... קסט
הסגת גבול ..... קע
כתיבת ספר תורה ..... קעא
אכילה לפני תקיעות .... קעב
תשובה ..... קעג
מצטער בסוכה ..... קעד
זמן שמחתנו ..... קעה
מוריד הגשם ..... קעו
שונא מתנות יחיה ..... קעז
עוסק במצוה פטור ממצוה ..... קעח
ניתוחי מתים ..... קעט
דבר שלא בא לעולם ..... קפ
שביתת פועלים ..... קפא
חזקה שליח עושה שליחותו ..... קפב
ברכת הריח ..... קפג
מצוות לאו להנות ניתנו ..... קפד
נס וטבע - השווה והשונה ..... קפה
מותר השמן והפתילות ..... קפו
כבוד אב ואם ..... קפז
הצלת עוברים ..... קפח
קריאת התורה ..... קפט
הכנה משבת ליום חול .... קצ
תרומת איברים בתשלום ..... קצא
קדימויות בצדקה ..... קצב
מן המותר בפיך ..... קצג
עמלק ..... קצד
מתנות לאביונים ..... קצה
הזמנת מחלל שבת ..... קצו
ברכת האילנות ..... קצז
ביעור חמץ ..... קצח
צער וטורח בקיום מצוות ..... קצט
שירה חדשה ..... ר

רשימת השיעורים - שנה חמישית:

שומע כעונה ..... רא
הלעיטהו לרשע וימות ..... רב
חזרה בשבת ..... רג
אסמכתא ..... רד
רשלנות רפואית ..... רה
אורחים בסעודת החג ..... רו
'תמימות' בחג השבועות ... רז
להתברך בברכת כהנים .... רח
שכתה להדליק נר שבת ... רט
מכונת אמת ..... רי

עולמות • לימוד בעיון

תכנית המיועדת למסירת שיעורים בקבוצות לימוד מתוך דפי מקורות במגוון סוגיות הלכתיות ובירורי מנהגים

לסיוע בהקמת שיעורים חדשים ולקבלת דפי עזר להכנת השיעור לתרומות ולהנצחות, ניתן לפנות: 050-410-2399, info@olamot.net

פרטים נוספים באתר: www.olamot.net

מקומות בהם מתקיימים השיעורים – רשימה חלקית [רשימה מלאה מתפרסמת באתר]:

אלעד • אלפי מנשה • אפרת • בני ברק • בית גמליאל • ביתר • גבעת שמואל • גדרה • דימונה • חדרה • חיפה • טל סיטון • טלמון • יבנה • ירושלים • כפר סבא • מודיעין • מעלה אדומים • מעלות • נתניה • פסגות • פתח תקוה • עינב • קרני שומרון • רחובות • רעננה • שעלבים • תל אביב • בסיסי צה"ל • תעשיה אוירית • אוניברסיטאות

בלטימור • הונג קונג • ונצואלה • יוהנסבורג • לונדון • לוס אנג'לס • לייקווד • מונטריאל • מיאמי • מכסיקו סיטי • ניו ג'רסי • ניו יורק • סאן פאולו • פרים • צירך • שיקאגו